
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

22. évfolyam 5. szám

2013. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

Tóth Máté: Mobilizált könyvtári szolgáltatások 3

Műhelykérdések

Káldos János: ELDORADO – az Országos Elektronikus Dokumentumküldés Rendszere. Vízión és helyzetjelentés 22

Fodor János: A Fodor András hálózati életműkiadásról 31

História

Ásványi Ilona: A könyvtárosi élethivatás 39

Perszonália

Szabolcsiné Orosz Hajnalka: Román Lászlóné (1929–2013) 48

Könyv

Futaky László: A Kölcsey Társaság füzetei (II.) 52

Mezey László Miklós: Könyvtárosok – a költő, a novellista és az életrajzíró 55

From the contents

Máté Tóth: Mobile phones for library services (3);
János Káldos: The ELDORADO project (22);
János Fodor: The poet, András Fodor's oeuvre on the net (31);
Ilona Ásványi: About the devotion of the librarian (39)

Cikkeink szerzői

Ásványi Ilona, a pannonhalmi Bencés Főapátsági Könyvtár igazgatóhelyettese; *Fodor János*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója; *Futaky László*, a nyíregyházi Mórícz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár ny. igazgatóhelyettese; *Káldos János*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Szabolcsiné Orosz Hajnalka*, a pécsi Csorba Győző Könyvtár igazgatója; *Tóth Máté*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpásné Balczer Gabriella**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU-ISSN 1216-6804

Tóth Máté

Mobilizált könyvtári szolgáltatások

Bevezetés

Az elektronikus könyvek megjelenése és terjedése új kihívásokat jelent mind a könyvtárak, mind pedig a könyves szakma más területein dolgozó szakemberek számára. Egyre több publikáció, konferencia, beszélgetés próbálja feltárni az elektronikus könyvekkel kapcsolatos problémákat és a potenciális megoldási lehetőségeket. A tartalmat hordozó médium változása – ahogyan korábban is a történelem folyamán – most is feszültségekkel jár, hiszen új keretek között kell megoldást találni olyan kérdésekben, amelyekben egyik oldalról üzleti érdekek, másik oldalról alapjogok sérülhetnek. A könyvtárak számára természetes, hogy minden közzétett tartalmat ingyenesen tesznek hozzáférhetővé. Ez az attitűd azonban egy olyan könnyen másolható dokumentumtípus esetén, mint az elektronikus könyv, erősen veszélyezteti a kiadók érdekeit. Sem a kiadóknak, sem a könyvtáraknak és közvetve a használóknak sem érdeke a könyvpiac összeomlása a kalózmásolatok miatt. Mind ez egy használható és a papír könyvekétől eltérő könyvtári szolgáltatási modell létrehozását teszi szükségessé. A szolgáltatási modell kialakításához pedig meg kell ismernünk a könyvtárak és a könyvtárhasználók elektronikus könyvekkel – és általában a mobil eszközökön olvasható tartalmakkal – kapcsolatos attitűdjeit, a szolgáltatás modelljeire vonatkozó elképzeléseit.

2012 szeptemberében a Könyvtári Intézet kutatást végzett a hazai könyvtárak és olvasóik körében azzal a céllal, hogy képet kapjon: olvasóink és a könyvtárak miként gondolkodnak a mobil eszközökön történő tartalomszolgáltatásról. E célból kérdőíves kutatást végeztünk egy nem reprezentatív, de kellően nagy mintán. Összesen 592 egyéni és 77 intézményi válasz alapján próbáltunk az elvárt szolgáltatási modellre vonatkozóan következtetéseket levonni, egyben összevetni a használók és a könyvtárak elvárásait és lehetőségeit.

A kutatás célja

A kutatási projekt céljai az e-könyv, az elektronikus tartalmak és a mobil eszközökre vonatkozó könyvtári szolgáltatások jelenlegi hazai és nemzetközi helyzetének és jövőbeli lehetőségeinek feltérképezése, valamint a mobil eszközökre optimalizált szolgáltatások célközönségének és pontos igényeinek azonosítása volt. A

kutatási projekt eredményeivel hozzá kíván járulni egy olyan új e-könyv szolgáltatási modell kialakításához, amely mind a könyvtáraknak, mind a kiadóknak, mind pedig a használóknak elfogadható feltételeket jelent. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a könyvtárhasználók és a könyvtárak álláspontjának megismerése.

Ugyan az e-könyvek kérdésköre és a mobiltelefonra optimalizált szolgáltatásoké két világosan elkülönülő kutatási területet jelölnek, végső soron – a használók oldaláról közelítve – mindezek ugyanannak az igénynek az artikulációi: zsebben hordozható elektronikus olvasó készüléken képesek legyünk hozzáférni könyvtári tartalmakhoz, könyvekhez, rekordokhoz. Ezért tartjuk indokoltnak a kérdéskör közös kérdőívben való vizsgálatát.

A kutatás módszere, a mintavétel

A kutatás téma összetettsége két (egy könyvtárosi és egy használói) kérdőív elkészítését tette szükségessé. A használói kérdőívet hazai könyvtárak honlapján, valamint közösségi oldalakon tettük közzé. Célunk az volt, hogy minél nagyobb számú válaszadót sikerüljön találnunk. Nem törekedtünk arra, hogy a minta reprezentatív legyen, ugyanakkor igyekeztünk minél szélesebb körből válaszokat nyerni. Úgy választottuk ki a kérdőívet közzétevő könyvtárak körét, hogy abban a lehető legtöbb településtípus (község, kis- és nagyváros, valamint főváros) szerepeljen. 15 könyvtárnak írtunk, hogy terjesszék a kérdőívet saját, valamint a fiók- vagy kistélepülési könyvtárhálózatuk olvasói körében.

A könyvtárak eltérő intenzitással vettek részt a kutatásban és különböző helyeken tették közzé a kérdőíveket. Bizonyos könyvtárak a honlapjuk nyitóoldalán, mások a felhasználói gépeken kérték az olvasókat a felmérésben való részvételre. Az eltérő metodológia nem befolyásolta az eredményeket.

A könyvtári kérdőívhez a Katalistén (a könyvtárosok országos levelezőlistáján) toboroztunk válaszadókat. Itt kifejezetten intézményi kitöltést vártunk el. Azt kértük, hogy az adott intézmény nevében töltsse egy munkatárs a kérdőívünket.

A minta összetétele

A kérdőíves kutatásban összesen 592 egyéni és 77 intézményi válasz érkezett. A teljes mintában szereplők 36 százaléka férfi és 64 százaléka nő. Ebben a számban tükröződik könyvtárhasználók, illetve a magyar könyvolvasók jellemző összetétele, amelyben mindig kicsit többen vannak a nők, mint a férfiak. Az átlagéletkor 29 év volt, amelyhez viszonylag nagy (15) szórás tartozik. A módusz (12) és a medián (25) értékek alapján arra következtethetünk, hogy a tipikus válaszadó inkább fiatalabb, mint az átlag. A legfiatalabb 6, a legidősebb válaszadónk pedig 84 esztendő volt. A minta életkori csoportok szerinti összetételét az 5. oldalon látható táblázat tartalmazza.

A válaszadók lakhely szerinti összetétele azt mutatja, hogy Fejér és Nógrád megye kivételével majdnem mindenholnan érkeztek válaszok, ezek döntő hányada Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar megyékből és Budapestről érkezett. Továbbá Zala és Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtárhasználói voltak különösen aktívak.

életkor	N	%
Gyerek (18 év alatti)	142	24
Fiatal (19–35 év közötti)	283	48
Középkorú (36–60 év közötti)	143	24
Idős (60 év fölötti)	21	4
Nem válaszol	3	1
Összesen	592	100

Településtípusonként a következő a teljes minta válaszadóinak megoszlása:

Község	260
Város	134
Megyeszékhely	100
Főváros	93
Külföld	1
Nem válaszol	4

Iskolai végzettség tekintetében a mintában felülreprezentáltak az értelmiségiek. A teljes mintában mért arányokat a következő táblázat mutatja be:

Iskolai végzettség	N	%
Általános iskola vagy az alatt	133	23
Szakközépiskola	31	5
Szakközépiszkolai vagy gimnáziumi érettségi	175	30
Főiskolai vagy egyetemi diploma	252	43
Összesen	591	100

Összevetve a teljes mintában mért adatokat az életkorral, elmondható, hogy válaszadóink jellemzően az életkorukban elérhető legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. A mintában szereplők között a könyvtárhasználók aránya kifejezetten magas (93%). Ennek oka, hogy elsősorban olyan felületeken terjesztettük a kérdőívet, amelyet nagyobb eséllyel találnak meg a könyvtárhasználók. Kevesebb, mint 5 százalék azoknak az aránya, akik ritkábban, mint hetente, vagy soha nem interneteznek.

Internetelési gyakoriság	N	%
Naponta	470	79,53
Hetente többször	71	12,01
Hetente	27	4,57
Ritkábban, mint hetente	16	2,71
Soha	7	1,18
Összesen	591	100,00

A hazai internet penetráció mértékével összevetve elmondható, hogy a mintában felülreprezentáltak a gyakran internetezők.

A témánk szempontjából érdekes megvizsgálni, hogy válaszadóink milyen elektronikus tartalmak olvasására alkalmas mobil eszközökkel rendelkeznek, illetve me-

lyeket tervezik beszerezni. A tervek alapján eldönthető, hogy a jövőben milyen eszközök penetrációja fog érdemben javulni a hazai könyvtárhasználók körében. Az emberek többsége jelenleg nem rendelkezik e-könyvek olvasására alkalmas eszközzel.

Milyen eszközökkel rendelkezik?

	Igen		Nem, de tervezni beszerezni		Nem, és nem is tervezni beszerezni		Nem tudom	
	N	%	N	%	N	%	N	%
laptop, netbook	338	57,19	151	25,55	82	13,87	21	3,55
táblagép	35	5,92	120	20,30	376	63,62	61	10,32
okostelefon	216	36,55	133	22,50	202	34,18	41	6,94
e-könyv olvasó	47	7,95	151	25,55	323	54,65	71	12,01
egyéb	229	38,75	67	11,34	82	13,87	58	9,81

A laptop/netbook, valamint az okostelefon a legnépszerűbb mobil tartalmak olvasására alkalmas eszközök. A kifejezetten elektronikus könyvolvasásra kifejlesztett e-könyv olvasó, valamint a táblagép elterjedése messze lemaradva ezek mögött van.

Egy másik kérdőívben a könyvtárosokat kérdeztük a terveikről és a jelenlegi mobil eszközökre optimalizált szolgáltatásaikról. Összesen 77 választ kaptunk. Arra kértük a könyvtárakat, hogy intézményenként egyetlen választ adjanak. Ezért kértük, hogy az intézmény és a kitöltő nevével együtt adják le a válaszaikat. Egy nagy könyvtárban fordult elő, hogy a nyilvános fórumon érkezett megkeresésünkre több munkatárs is úgy érezte, hogy neki kell válaszolni az intézmény nevében. Ebben az esetben a legmagasabb beosztásban lévő munkatárs választát vettük figyelembe az adatok összesítésénél.

A kérdésben felajánlottunk több könyvtártípust, amelyből a válaszadónak kellett kiválasztania egyet, hogy melyikhez tartozik az intézménye. A több funkciót is ellátó intézmények esetében azt kellett választaniuk, amelyiket a legjellemzőbbnek tartják magukra nézve.

Egyéb	5
Egyéb szakkönyvtár (pl. vállalati)	3
Országos szakkönyvtár	3
Nemzeti könyvtár	1
Egyéb felsőoktatási könyvtár (pl. tanszéki, kari)	5
Felsőoktatási központi könyvtár	9
Általános vagy középiskolai könyvtár	22
Egyéb települési könyvtár (pl. községi)	12
Városi könyvtár	16
Megyei könyvtár	1

A válaszadó könyvtárak együttesen jól reprezentálják a hazai könyvtárak funkció szerinti összetételét. A teljes mintához képest vett arányokat tekintve a felsőoktatási központi könyvtárak felül-, a községi és a megyei könyvtárak pedig kissé alulreprezentáltak. Előbbit azért nem tartjuk problémának az elemzés szempontjából, mert az eddigi projekteket tekintve úgy tűnik, hogy a felsőoktatási könyvtárak

a legaktívabb szereplők az elektronikus könyvek kölcsönzése, vagy a szolgáltatók mobil eszközökre való optimalizálására vonatkozó útkeresésben. A községi könyvtárak pedig – vélhetően – nem maguk, hanem valamely nagyobb szolgáltató könyvtár közvetítésével fognak elektronikus könyveket a használók rendelkezésére bocsájtani, így az, hogy a teljes könyvtári rendszerben lévő számarányukat tekintve ebben a mintában kevesebben vannak, nem okoz problémát. Sajnáljuk ugyanakkor, hogy a megyei könyvtárak közül csak keveset sikerült megszólítani, hiszen ezek az intézmények képezik a települési könyvtári ellátás gerincét.

Településtípusonként elmondható, hogy a válaszadók 31 százaléka Budapesten, 18 százaléka községekben, 27 százalék városokban, míg 24 százalék megyeszékhelyeken működik. Az intézmények országon belüli megoszlását mutatja be a következő táblázat.

	N	%
Budapest	24	31
Bács-Kiskun	1	1
Baranya	2	3
Békés	2	3
Borsod-Abaúj-Zemplén	12	16
Csongrád	3	4
Fejér	1	1
Győr-Moson-Sopron	1	1
Hajdú-Bihar	5	6
Jász-Nagykun-Szolnok	0	0
Komárom-Esztergom	0	0
Nógrád	1	1
Pest	6	8
Somogy	5	6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1	1
Tolna	3	4
Vas	6	8
Veszprém	2	3
Zala	2	3
Külföld	0	0
Nem válaszol	0	0
Összesen	77	100

A válaszadó intézmények méretét a beiratkozottak száma alapján soroltuk kategóriákba. Ebben a vonatkozásban szintén azt mondhatjuk, hogy a minta reprezentálja a könyvtári szektorban tapasztalható sokféleséget. A legkisebbektől a legnagyobbakig minden nagyságrendű intézmény válaszolt a kérdéseinkre.

Mobiltelefonra optimalizált szolgáltatásokra vonatkozó használói igények

Ebben a részben azt vizsgáljuk, hogy a használók mennyire várják el a náluk meglévő, elektronikus tartalmak fogadására alkalmas mobil eszközökön a könyv-

tári szolgáltatások fogadását, valamint, hogy ezzel párhuzamosan a könyvtárak milyen irányban bővítették, illetve kívánják bővíteni a szolgáltatási portfóliójukat.

Megkérdeztük a használókat, milyen mobil eszközökön tartják elképzelhetőnek, hogy könyvtári szolgáltatásokat vegyenek igénybe. 1-től 4-ig terjedő skálán kellett értékelni a válaszlehetőségeket. Volt egy „Nem tudom” opció is, amelyre szintén érdemes odafigyelni, hiszen amennyiben ennek aránya magas, akkor hiába kapott egy-egy eszköz magas pontszámot, mégsem tekinthető teljesen biztosnak, hogy az arra specifikus szolgáltatást sokan igénybe vennék.

Milyen eszközön használna könyvtári szolgáltatásokat?

	Laptop, netbook		Táblagép		Okostelefon		E-könyv olvasó		Egyéb	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1 Biztosan nem használnám	38	6	92	16	76	13	102	17	141	24
2 Valószínűleg nem használnám	26	4	88	15	90	15	99	17	104	18
3 Valószínűleg használnám	117	20	143	24	153	26	124	21	111	19
4 Biztosan használnám	384	65	167	28	214	36	170	29	119	20
Nem tudom	27	5	102	17	59	10	97	16	117	20
Összesen	592	100	592	100	592	100	592	100	592	100
Átlag	3,3		2,3		2,7		2,3		2,0	

Értelemszerűen azokat az eszközöket jelölték meg a legtöbben, amelyekkel maguk is rendelkeznek. Szignifikáns különbség van azonban a laptopok és az okostelefonok megítélésében. Amíg a laptopok esetében 65 százalék a biztosan használók aránya, addig az okostelefonok esetében ez az előbbinek alig több mint fele (36%). A bizonytalanság is kétszer akkora az utóbbiak esetében, mint a hordozható számítógépeknél. Figyelmet érdemelnek az e-könyv olvasók. A válaszadók pontosan fele állítja, hogy szívesen (valószínűleg vagy biztosan) igénybe venne könyvtári szolgáltatást ezen az eszközön.

Felmértük azt is, hogy a könyvtári honlap mely részeit, milyen valószínűséggel használnák, ha lenne elérhető, mobiltelefonra optimalizált változata. A „Biztosan használnám” és a „Biztosan nem használnám” között összesen szintén 4 fokozatú skálát adtunk meg, így a választással a válaszadó értékelést is végzett, hasonlóan az előző kérdéshez. Ezek átlagát mutatja a következő táblázat legalsó sorában lévő érték.

	Könyvtári honlap		Katalógus		Adatbázisok		Digitális könyvtár		Egyéb	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1 Biztosan nem használnám	73	12	98	17	73	12	130	22	74	13
2 Valószínűleg nem használnám	96	16	63	11	86	15	120	20	80	14
3 Valószínűleg használnám	191	32	163	28	172	29	130	22	201	34
4 Biztosan használnám	157	27	199	34	190	32	133	23	126	21
Nem tudom	74	13	68	12	70	12	78	13	110	19
Összesen	591	100	591	100	591	100	591	100	591	100
Átlag	2,5		2,6		2,6		2,2		2,3	

A táblázat alapján világosan látható, hogy elsősorban a gyors tájékozódás érdekében szeretnék használni az emberek a telefonjukat.

Ugyanezt a kérdést a táblagépekre vonatkoztatva is feltettük, hiszen – bár az operációs rendszer sok esetben ugyanaz – a nagyobb képernyő radikálisan más használatot is lehetővé tehet.

	Könyvtári honlap		Katalógus		Adatbázisok		Digitális könyvtár		Egyéb	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1 Biztosan nem használnám	83	14	100	17	89	15	95	16	84	14
2 Valószínűleg nem használnám	74	13	64	11	71	12	72	12	60	10
3 Valószínűleg használnám	158	27	142	24	139	24	143	24	169	29
4 Biztosan használnám	176	30	183	31	195	33	181	31	151	26
Nem tudom	100	17	102	17	97	16	100	17	127	21
Összesen	591	100	591	100	591	100	591	100	591	100
Átlag	2,4		2,3		2,4		2,4		2,2	

A használók összességében alacsonyabb értékeket adtak a táblagépekre optimalizált szolgáltatásoknak. Ennek az is az oka lehet, hogy nem rendelkezvén ilyen eszközzel, nem tudják és nem is akarják elképzelni, hogy igénybe vennének-e ilyen lehetőségeket. Itt az érdekeséget inkább az egyes funkcióknak adott átlagértékek egymáshoz való viszonya jelenti. Míg az okostelefonok esetében a rövid, faktografikus információkat, a gyors tájékozódást nyújtó szolgáltatásokat részesítik előnyben, itt a digitális könyvtárban való böngészés legalább annyira fontos.

A digitális korban a könyvtár nemcsak a tartalmakhoz, de az azok olvasásához szükséges eszközökhöz is hozzáférést kell nyújtson. Lehetséges egy olyan szolgáltatási modell, amelyben bizonyos eszközöket a használók kölcsönöznek, hogy a tartalmakat otthonukban tudják élvezni. Ehhez azonban fontos, hogy erre a szolgáltatási modellre bennük is legyen kellő nyitottság. Azt kérdeztük, hogy a fentiekhez hasonlóan mely eszközöket kölcsönöznék ki a könyvtárból szívesen, amennyiben erre lehetőség lenne. A felsorolásban benne hagytuk az okostelefont is, amely személyhez kötött, így kölcsönzése erősen problémás lenne. Az értékelésekkel azonban felmérhettük, hogy mennyire gondolkodnak az okostelefonokról mint telefonokról, és mennyire mint elektronikus tartalmak fogyasztására szánt eszközről.

Milyen eszközöket kölcsönöznö a könyvtárból?

	Laptop, netbook		Táblagép		Okostelefon		E-könyv olvasó		Egyéb	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1 Biztosan nem kölcsönözném	190	32	151	26	236	40	109	18	196	33
2 Valószínűleg nem kölcsönözném	127	21	128	22	135	23	89	15	135	23
3 Valószínűleg kölcsönözném	106	18	142	24	84	14	166	28	95	16
4 Biztosan kölcsönözném	122	21	113	19	81	14	157	27	91	15
Nem tudom	46	8	57	10	55	9	70	12	74	13
Összesen	591	100	591	100	591	100	591	100	591	100
Átlag	2,1		2,2		1,8		2,4		1,9	

A laptopok, okostelefonok, tabletek és e-könyv olvasók tekintetében éppen fordított az eszközkölcsonzés ötletének népszerűsége, mint azok használata esetében. Magyarán, akinek nincs ilyen eszköze, az szívesen kölcsönözne. E megállapítás azonban némi pontosításra szorul. Összességében az eszközkölcsonzés lehetőségével szemben nem túlságosan elfogadók a használók. Egyedül az e-könyv olvasók vonatkozásában mondható el, hogy a válaszadók több mint fele (53%) nagy valószínűséggel élne ezzel a lehetőséggel. A laptopkölcsonzés elutasítása mögött talán ott húzódhat az a gondolat, hogy miért kölcsönözöm, ha úgymint rendelkezem ilyennel. Az okostelefonok esetében pedig nyilván a telefon személyhez tartozása miatt utasítják el a használók a kölcsönzés lehetőségét.

Mobiltelefonra optimalizált szolgáltatások a hazai könyvtárakban

Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy a könyvtárak szolgáltatásai között jelenleg mennyire jelennek meg a mobiltelefonra optimalizált honlapok. Amennyiben nem jelennek meg, vannak-e tervek ilyenek fejlesztésére vonatkozóan. Szintén kíváncsiak voltunk az ilyen irányú fejlesztések hiányának okaira.

A legelső kérdésünk az volt, hogy rendelkezik-e a könyvtár honlappal. A mobiltelefonra optimalizált szolgáltatások szempontjából ez alapvető, hiszen a könyvtár a maga tartalmait a világháló saját online felületén tudja kialakítani. A válaszadók 79 százaléka válaszolt erre igennel. Jóllehet, alapvető elvárás manapság a könyvtárnak egy saját honlap fenntartása, ez korántsem annyira egyértelmű egy-egy kis – akár más nagyobb intézmény részeként működő – könyvtár esetében. A nemmel válaszolók között jellemzően kistéleplési, valamint általános és középiskolai könyvtárak vannak.

A következőkben azt tudakoltuk, hogy a honlap bizonyos részeinek van-e mobiltelefonra/tabletre optimalizált változata.

	Nyitólap		Katalógus		Digitális könyvtár		Adatbázisok		Referenz szolgáltatások	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Van	14	18	18	23	5	6	12	16	6	8
Nincs és nem is tervezzük	16	21	12	16	18	23	16	21	16	21
Nincs, de tervezzük	31	40	30	39	27	35	21	27	25	32
Nem érhető el ilyen szolgáltatás a honlapról	16	21	17	22	27	35	28	36	30	39
Összesen	77	100	77	100	77	100	77	100	77	100

A könyvtárak tehát elsősorban a nyitólap, alapvető információk, valamint a katalógus és az adatbázisok mobilra optimalizált változatát készítették el, vagy tervezik elkészíteni. A fenti területekben közös, hogy elsősorban a gyors faktografikus tájékozódást kívánják segíteni ezekkel a szolgáltatásokkal. Mindez a mobiltelefonok felhasználási sajátosságaiból fakad. A terjedelmesebb szövegek olvasását igénylő digitális könyvtári tartalmak, referenz szolgáltatások ilyen formában való elérhetőségét kevesebben tervezik megvalósítani. A könyvtárak elképzelései így összhangban vannak a használók elvárásaival.

Mindezt a szöveges kiegészítésekben is megerősítették. A kérdést a következőképpen fogalmaztuk meg. „Amennyiben tervezik a honlap egyes szolgáltatásainak mobiltelefonra/tabletre optimalizált változatának elkészítését, kérem írják le a terveiket!” A következőkben természetesen nem idézek minden választ, csak néhányat, amelyeket jellemzőnek tartok akár a teljes mintára vonatkozóan.

„A most támogatást nyert TÁMOP 3.2.4 Tudásdepó Expressz projektünknek egyik legfontosabb eleme.”

„Mi első lépésként azt tervezzük csak, hogy az iskola honlapján, egy menüpontra keresztül elérhetővé tesszük a könyvtár információit is. (Nyitva tartás, on-line katalógus, alapvető információk, aktuális hírek.) Ha a tanulók vagy a szülők meg szeretnék nézni, otthonról is megtehessek.”

„A könyvtár szervezeti és működési változásai után, 2 éven belül tervezzük a katalógus mobiltelefonra történő optimalizálását. Forrás biztosítása után (pályázati lehetőségek kihasználása) igyekszünk ezen szolgáltatások kibővítését is megvalósítani.”

„A könyvtár alapvető adatait, illetve a katalógusunkat terveztük eddig/tervezzük optimalizálni mobilra és tabletre. Egyelőre nincs olyan komoly tartalom a digitális könyvtárunkban, amiért érdemes lenne azt komolyan számba vennünk. A referenz szolgáltatásokra konkrétan nem gondoltunk még, hogy külön optimalizáljuk mobil eszközökre.”

Következő kérdésünkkel arra kerestük a választ, vajon mi lehet az oka annak, hogy ha egy könyvtár nem fejleszt és nem is tervez mobiltelefonon is elérhető szolgáltatásokat.

A válaszadó könyvtáraknak 1-től 5-ig terjedő skálán kellett értékelni az egyes állításokat aszerint, hogy mennyire fontos akadályát jelentik a szolgáltatások mobiltelefonra történő optimalizálásának. Mi előzetesen hét potenciális akadályt adtunk meg, amelyek között voltak nyilvánvalóan provokatívnak tekinthető mondatok is.

Nem tudtuk, hogy ilyen is lehet csinálni	2,04
Nem látjuk értelmét az ilyen fejlesztéseknek	1,22
Eddig eszünkbe sem jutott, hogy ilyen fejlesztéseket végezzünk	2,81
Az olvasóink, használóink nem igénylik	3,23
Nem rendelkezünk az ehhez szükséges forrásokkal	3,05
Nincs időnk rá, hogy ilyen fejlesztéseket végezzünk	3,11
Nem rendelkezünk az ehhez szükséges szakértelemmel	3,05

Általában a válaszlehetőségek nem kaptak magas értékeket, így valószínűleg ezen akadályok egyike sem igazán fontos a válaszadóink számára. Ugyanakkor valamennyi könyvtár látja értelmét a fejlesztéseknek.

Elektronikus könyvekre vonatkozó igények, könyvtári válaszok

Ebben a részben a használók elektronikus könyvek iránti igényét mutatom be a felhasználói kérdőívre adott válaszok alapján. Ezúttal nem a rendelkezésre álló eszközök, hanem a használói szokások oldaláról közelítünk. Nehézséget jelent, hogy jellemzően a használóknak fogalmuk sincs arról, hogy mi e-könyv és mi nem az. Nem szerettünk volna a definíciókkal fásztani válaszadóinkat, így inkább elfogadjuk a használók e-könyvekre vonatkozó szubjektív megítélését.

A definícióval kapcsolatos első probléma annál a kérdésnél jelentkezett, amikor arról kérdeztük a használókat, hogy szoktak-e elektronikus könyvet olvasni. Itt bizonyos, hogy nem mindenki ugyanazt értette elektronikus könyvön. Azért tudunk mégis nagyvonalúan átlendülni a kérdés fölött, mert a legfontosabb szempontunk a használók hosszú elektronikus szöveges tartalmakhoz való viszonya. Ha ez alapvetően pozitív, akkor lényegében mindegy, hogy a tipográfiai megformáltságot, vagy az e-könyv olvasóra való optimalizáltságot az elektronikus könyv kritériumának tartjuk-e vagy sem.

A kérdésre a teljes minta 36 százaléka válaszolt igennel. A kiemelt mintában ugyanez az arány 42 százalék, ami radikális különbség. Mindez azt sugallja, hogy az iskolai végzettség és az életkor szerepet játszik az elektronikus tartalmak fogyasztásában.

Azt, hogy a többség által elektronikus könyvön értett tartalmak pontosan mi-csodák, sejteti a következő kérdésre adott válasz. Azt tudakoltuk, honnan szerzik be az elektronikus olvasmányait. Több válaszlehetőséget is meg lehetett jelölni.

Honnan szerzi be az elektronikus könyveket?

Nem válaszol	320
Egyéb válasz	43
Máshonnan az internetről	199
Könyvtári weboldalról	65
Online könyvesboltból	59
Könyvkiadó oldaláról	53

A nem válaszolók döntő többsége azok közül került ki, akik nem olvasnak elektronikus könyveket. Az egyéb válaszok között a legtöbben azt írták, hogy sehonnan, vagy azt, hogy nem szereznek be elektronikus könyveket. A négy általunk megadott válaszlehetőség közül a legnépszerűbb a „máshonnan az internetről” volt. Ez bármilyen legális vagy illegális forrást jelenthet.

A válaszadók 34 százaléka, azaz majdnem mindenki, aki saját állítása szerint szokott elektronikus könyvet olvasni, az bizonytalan internetes forrásokból teszi ezt. A könyvtárak, könyvesboltok és kiadók, vagyis a könyvpiac hagyományos szereplői jelentősen lemaradtak az olvasók választásai alapján. Célszerű mindehhez hozzátenni, hogy gyakran a könyvtárak által szabadon hozzáférhetővé tett tartalmakról (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár) sem tudják a használók, hogy egy intézmény virtuális falai között vannak. Másik megállapításunk újra az e-könyvek fogalmára vonatkozik. Vajon ezek a máshonnan az internetről beszerzett dokumen-

tumok rendelkeznek-e azokkal a formai jellemzőkkel, amelyek alapján e-könyvnek lennének tekinthetők? Erős a gyanúnk, hogy nem.

A következő kérdésben továbblmentünk, és az elektronikus könyvek könyvtári szolgáltatásokba való beágyazhatóságának lehetőségéről kérdeztük a válaszadóinkat. Az eredményeket a következő táblázat mutatja be.

	Igen	Nem	Nem tudom
Szívesen kölcsönöznék e-könyveket a könyvtárból, ha lenne eszkööm hozzá	320	110	112
Szívesen kölcsönöznék e-könyveket a könyvtárból	372	131	89
Szoktam elektronikus könyveket vásárolni	89	481	22
Szoktam a könyvtár weboldalán elektronikus könyveket olvasni	106	449	37

Hasonlóan az előzőekhez, itt is kevesen nyilatkoztak úgy, hogy a könyvtár weboldaláról szoktak volna elektronikus könyveket letölteni. Ennél is kevesebben vannak, akik jelenleg hajlandóak pénzt fizetni elektronikus tartalmakért. Ugyanakkor ha a könyvtárban lenne ilyen szolgáltatás, azt szívesen igénybe vennék. Érdekes módon több a bizonytalan válaszadó akkor, amikor az intézmény az olvasóeszközt is szolgáltatja az elektronikus könyv mellé. Ez nem logikus, hiszen az olvasóeszköz hiányának kellene inkább bizonytalanságot okozni. Ezt a jelenséget két tényezőre is vissza lehet vezetni. Egyrészt újra arra, hogy a többség nem tudja, hogy mit kell érteni elektronikus könyvön, így nem feltételezi, hogy szükséges hozzá speciális olvasóeszköz is. A másik magyarázat az lehet, hogy az eszköz-kölcsönzésnek mint szolgáltatásnak nincs jelenleg Magyarországon mindenki által közismert gyakorlata, így nem is nagyon tudják elképzelni, hogyan működhet mindez. Összességében azonban megállapítható, hogy a többség kifejezetten igényli az elektronikus könyvek könyvtári szolgáltatását.

Az igények artikulációjával szemben vajon milyen könyvtári terveket, jelenlegi működő gyakorlatokat lehet felsorolni? A könyvtáraknak készített kérdőívünkben egyszerre kérdeztünk rá a szolgáltatás meglétére és az arra vonatkozó tervekre. Az eredményeket a következő táblázat szemlélteti. (Fontos megemlíteni, hogy a 77 válaszadó nem tekinthető reprezentatív mintának, így a teljes könyvtári rendszerre vonatkozóan hiba lenne bármilyen következtetést levonni az alábbiak alapján.)

Elektronikus könyvek szolgáltatása a hazai könyvtárakban

	A könyvtár állományában vannak-e elektronikus dokumentumok?		A könyvtár állományában vannak-e e-könyvek?		A könyvtár kölcsönöz-e e-könyveket?		A könyvtár kölcsönöz-e e-könyv olvasót a használóinak?	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Igen	62	81	18	23	3	4	3	4
Nem, de tervezzük	10	13	41	53	50	65	30	39
Nem, és nem is tervezzük	5	6	17	22	22	29	39	51
Nem tudom	0	0	1	1	2	3	5	6
Összesen	77	100	77	100	77	100	77	100

Bátran kijelenthető, hogy elektronikus könyvek kölcsönzésével jóval kevesebben foglalkoznak, mint ahányan rendelkeznek ilyen dokumentumokkal. Amennyiben hozzátesszük, hogy a három pozitív választ megfogalmazó intézmény közül kettő közszégi és egy iskolai könyvtár, akkor azt is megkérdezhetjük, hogy a válaszadók nem értették-e félre a kérdést. Előbbiek közül egy intézmény ráadásul korábban úgy nyilatkozott, hogy nincsenek a könyvtár állományában elektronikus könyvek. Ez azt sugallja, hogy bizony az igennel válaszolók között is vannak, akik félreérésből tették ezt.

Érdeemes odafigyelni azokra is, akik valamit jelenleg nem tesznek, de tervezik. Figyelemre méltó, hogy a könyvtárak döntő többsége igenis akar foglalkozni elektronikus könyvek, sőt sokan elektronikus könyvolvasó készülékek kölcsönzésével is. Mindez egyszerre tekinthető szükségletnek és lehetőségnek. A szükségletet az vetíti elénk, hogy a legtöbb könyvtár rendelkezik olyan tartalmakkal, amelyeket szeretne megosztani a használóival, tervezi, hogy szolgáltatja ezeket, de egyelőre nem biztos abban, hogy miként tegye. A lehetőség abban rejlik, hogy gyakorlatilag nincs Magyarországon olyan könyvtár, ahol már kialakult gyakorlatok korlátoznák a jövő kölcsönzési modelljeinek kialakítását.

A következő kérdésben a válaszadó könyvtáraknak 1-től 4-ig terjedő skálán kellett értékelni az egyes állításokat aszerint, mennyire fontos akadályát jelentik az e-könyvek kölcsönzésének. Mi előzetesen 6 potenciális akadályt láttunk, amelyek köré csoportosíthatók a meg nem valósítás okai. Ezek a következők:

- a feladat nem a könyvtáraké;
- a könyvtárak érdektelensége;
- a személyzet hiánya;
- a technikai infrastruktúra hiánya;
- a szakértelem hiánya;
- a használók érdektelensége.

Természetesen lehetnek ezeken túl is olyan tényezők, amelyeket a könyvtárosok problémának érezhetnek, azonban úgy gondoljuk, hogy azok végeredményben megfeleltethetők valamelyik fentebb említett problémakörnek. Így, ha valaki szerint pénz hiányzik az ilyen irányú szolgáltatások bevezetéséhez, akkor kérdés, hogy abból szakértelmet vásárolna, a személyzetet bővítené, vagy a technikai infrastruktúrát tenné alkalmassá a feladatokra.

Az e-könyvek forgalmazása a kiadók feladata, nem a könyvtáré.	2,2
Nem kívánunk foglalkozni ezzel a kérdéssel.	2,2
Nem rendelkezünk a megfelelő személyzettel az e-könyvek kölcsönzéséhez.	2,6
Nem rendelkezünk a megfelelő technikai infrastruktúrával az e-könyvek kölcsönzéséhez.	3,6
Nem vagyunk szakmailag felkészülve az e-könyvek kölcsönzésére.	2,9
Az olvasóink nem igénylik az e-könyvek kölcsönzését.	3,2

A könyvtárosok úgy látják, hogy az e-könyvek kölcsönzése előtt tornyosuló akadályok legfőképpen technikai természetűek. Ami a legkevésbé jelent problémát, az a saját érdektelenség, vagyis a könyvtárak igenis akarnak foglalkozni ezzel a kérdéssel. Ugyanakkor úgy érzik, hogy a feladat elsősorban az övék és nem a

könyvpiac más szereplője. Érdekességként megfogalmazható, hogy a könyvtárak képviselői közül sokan érzik úgy, hogy az olvasók nem igénylik az elektronikus könyvek kölcsönzését. Ezzel szemben az olvasók igenis azt fogalmazták meg, hogy ők igénylik, annak ellenére, hogy a többség nem rendelkezik ilyen dokumentumok olvasásához szükséges eszközökkel.

Lehetséges szolgáltatási modellek

A kutatás végül arra is kereste a választ, milyen szolgáltatási modellek szerint képzelhető el a jövőben az elektronikus könyvek kölcsönzése. Jelenleg az Egyesült Államok élen jár az elektronikus könyvek kölcsönzésében. Ott alapvetően a papír alapú kölcsönzési modellt próbálták meg adaptálni az elektronikus könyvek világára azzal, hogy DRM-mel védett tartalmakat a könyvtárak meghatározott számú kölcsönzésre licencelnek. A megengedett kölcsönzések számát egy hagyományos papír könyv elhasználódásának időtartamával mérik. Azaz annyiszor adják oda az elektronikus tartalmat, amennyiszor egy papír könyvet lehetséges anélkül, hogy az szétszakadna, elkoszolódna, vagy más okból használhatatlanná válna. Sokan nem értenek egyet azzal, hogy Magyarországon is ehhez hasonló kölcsönzési modellt vezessenek be a könyvtárak. Számos ellenérv merült fel a következő szempontok mentén, a legfontosabb azonban a DRM megbízhatóságát érinti, amit sokan kétségbe vonnak. A kiadók nem biztosak benne, hogy ezzel a technológiával védett tartalmak nem kerülhetnek illetéktelenek kezébe. A DRM korlátozza azon használok „felhasználói élményét” is, akiknek eszükbe sem jutna kalózmásolatokat készíteni.

A szolgáltatási modell vonatkozásában a legfontosabb kérdések azok voltak, vajon mik a használok preferenciái.

- Hajlandóak lennének-e elfogadni azt, hogy egy elektronikusan megszerzett tartalmat nem tarthatnak meg örökre, különösen akkor, ha fizetnek is érte.
- Vajon hajlandók lennének-e egyáltalán fizetni az elektronikus könyvek kölcsönzéséért? Ha igen, akkor mennyit?
- Mennyire fontos számukra az elektronikus dokumentum megformáltsága, és mennyire a tartalom?

Ezen szempontok szerint állítottuk össze azokat a kérdéseket, amelyek értékeléséből szempontokat nyerhetünk egy szolgáltatási modell kialakításához. Párhuzamosan a könyvtáraknak szánt kérdőíveken a lehetséges szolgáltatási modellek elfogadhatóságáról is érdeklődtünk.

A könyvtári alapszolgáltatások az 1997. évi CXL. törvény szerint ingyenesek. A könyvtár egyik alapvető funkciója a publikált tudáshoz való szabad hozzáférés biztosítása. A kölcsönzésért, könyvtári tagságért rendszerint a könyvtárakban fizetni kell, ezért vehetik igénybe a használok azokat a további szolgáltatásokat, mint például a dokumentumok kölcsönzése. Bizonyos dokumentumtípusok esetében (mint a DVD-k, CD-k, multimédia dokumentumok) minden egyes kölcsönzés során fizetni kell.

- Kérdés, hogy az elektronikus könyvek szolgáltatási paradigmájának kialakításakor mennyire várható el, mennyire etikus, ha a használot arra kérjük, hogy fizessen a kölcsönzés lehetőségéért.

- Kérdés, vajon mennyit lenne hajlandó fizetni egy használó egy e-könyv ki-kölszönzéséért.
- Kérdés, hogy ha már fizetne a tartalomért, akkor milyen elvárásokat támaszt a szolgáltatóval szemben.

Először azt vizsgáltuk, hogy a használók mit gondolnak arról, mennyibe kerülhet egy átlagos e-könyv. A kérdés megfogalmazása során iránymutatásul azt kértük, hogy a válaszadó egy kortárs szépirodalmi szerző 2-300 oldalas regényére gondoljon.

Ezekben a kérdésekben kiválogattuk a mintából azokat, akik elérték az életkoruknak megfelelő legmagasabb iskolai végzettséget és akik betöltötték a 18. életévüket. A feltételezésünk szerint az ő véleményük meghatározóbb lehet a szolgáltatások kialakításánál.

**Ön szerint mennyibe kerül jelenleg
egy átlagos e-könyv?**

	Kiemelt minta (%)	Teljes minta (%)
4000 forintnál több	12	16
3000–3999 forint	20	20
2000–2999 forint	31	29
1000–1999 forint	26	23
1000 forint alatt	12	12

Ez a kérdés különösen fontos az úgynevezett kiemelt mintában, amelybe az elektronikus könyv olvasásra feltételezhetően nyitottabb és a trendek alakulására közvetlenebb hatással lévő, magasan iskolázott és felnőtt korú válaszadókat vettük be. Nehéz lenne „helyes” választ kijelölni, de az biztos, hogy egy általunk átlagosnak tekintett elektronikus könyv ára nem kevesebb, mint 1000 forint, és nem több, mint 3000. A legtöbben ezeket a válaszokat jelölték meg a teljes és a kiemelt mintában is. Utóbbi esetben azonban azt láthatjuk, hogy 5 százalékkal magasabb azok aránya, akik az 1000 és 3000 forintos összegek közötti – helyes válasznak tekinthető – tartományban adták meg a válaszukat. Ez azt jelenti, hogy az általunk kiemeltnek tekintett réteg – várakozásunknak megfelelően – tájékozottabb az elektronikus könyvek világában.

Általában az elektronikus könyvek árát túlbecsülik, azaz drágábbnak gondolják, mint amennyi az valójában. Mindezekkel párhuzamosan érdemes megnézni, hogy ki mennyit lenne hajlandó fizetni egy elektronikus könyvért. Az „átlagos” könyvnek itt ugyanazokat a kritériumait adtuk meg, mint az előző kérdés esetében, a válaszlehetőségek között azonban meg kellett adnunk egy újabb lehetőséget is azok számára, akik semennyit sem lennének hajlandóak fizetni egy elektronikus könyvért.

A válaszadóink döntő többsége nem lenne hajlandó elektronikus könyvért többet fizetni mint egy jelképes, 1000 forint alatti összeg. Azt láthattuk, hogy míg a válaszadók egyrészt túlbecsülik az elektronikus könyvek árát, másrészt pedig a valós

árat sem lennének hajlandók megfizetni. Természetesen hiba lenne a válaszokat egy az egyben megfeleltetni az előző kérdés válaszaival. Kérdés, hogy vajon aki a „semennyit” választ jelölte meg, az miért tett így. Előfordulhat, hogy az elektronikus könyvek olvasása áll tőle távol, így ez a termékcsoporthoz számára alapjaiban idegen. Szintén előfordulhat, hogy a saját jövedelmi viszonyaiból kiindulva válaszolta, hogy nem lenne hajlandó fizetni, hiszen sokkal fontosabb kiadásai is vannak.

**Ön mennyit lenne hajlandó fizetni
egy átlagos e-könyvért?**

	Kiemelt minta (%)	Teljes minta (%)
4000 forintnál többet	2	3
3000–3999 forintot	5	6
2000–2999 forintot	9	13
1000–1999 forintot	24	22
1000 forintnál kevesebbet	39	35
Semennyit	21	21

Érdekes a fenti táblázatban összevetni a kiemelt és a teljes minta adatait. A semennyit fizetők tekintetében nincs különbség. A kiemelt mintában lévő válaszadók szívesebben jelölték meg a 0 és 2000 forint közötti tartományban lévő válaszokat, mint a teljes minta összes válaszadója. Ezzel párhuzamosan arányaiban ebben a csoportban kevesebben vannak, akik magasabb összeget is készek lennének áldozni elektronikus könyvekre.

A fizetési hajlandóságot megnéztük kifejezetten a könyvtári kölcsönzés vonatkozásában is. Itt 500 forintnak vettük azt az összeget, amely vélhetően senkinek nem jelent igazán komoly terhet, ha egy tartalmat elektronikus formában is megszeretne kapni. Másik változóként az elektronikus könyvolvasó eszközt jelöltük meg, hiszen ezzel – ahogyan azt korábban magunk is mértük – a többség nem rendelkezik. A szolgáltatás így komplexebb, hiszen a tartalomolvasásra alkalmas eszköz kölcsönzésével nincs technikai akadálya sem a mű élvezetének.

	Kiemelt minta (%)	Teljes minta (%)
Egyéb	19	24
Hajlandó lennék egy jelentősebb (500 forint fölötti) összeget fizetni egy e-könyv kölcsönzéséért, ha olvasó eszközt is kölcsönöznék mellé.	9	8
Hajlandó lennék egy jelentősebb (500 forint fölötti) összeget fizetni egy e-könyv (csak tartalom) kölcsönzéséért.	1	2
Hajlandó lennék egy jelképes (500 forint alatti) összeget fizetni egy e-könyv kölcsönzéséért, ha olvasó eszközt is kölcsönöznék mellé.	26	24
Hajlandó lennék egy jelképes (500 forint alatti) összeget fizetni egy e-könyv (csak tartalom) kölcsönzéséért.	17	16
Csak akkor fizetnék e-könyvért, ha a végén meg is tarthatom a tartalmat.	28	27

A kölcsönzés esetében is igaz, hogy a használók jelentős része egy fillért sem hajlandó áldozni elektronikus könyvre, különösen olyan formában, hogy az a kölcsönzési időt követően nem áll tovább a rendelkezésére. A kiemelt mintában kicsit többen vannak azok, akik egy jelképes összeget is készek lennének áldozni kölcsönzésre. Az eszköz rendelkezésre bocsátása mindenképpen vonzóbb a válaszadóink számára, mint amikor csak a tartalmat kínálják. Ez érthető, ugyanakkor igazolja azt a hétköznapi tapasztalatunkat, hogy az elektronikus tartalmat a használók megszokták, hogy ingyen „fogyasztják”. Különösen igaz ez az olyan tartalomra, amit ráadásul meg sem tarthatnak örökre, hanem csak egy ideig használhatják. Az elektronikus könyv olvasó eszköz nemcsak praktikus használhatóvá, de ezzel párhuzamosan – a szó szoros értelmében – megfoghatóvá is teszi a tartalmat.

Az egyéb válaszok közül a legtöbben azt írták, hogy nem tudnak válaszolni erre a kérdésre. Néhányan megfogalmazták a kérdéstről alkotott – minden fent megadott válaszlehetőségtől eltérő – véleményüket is. Ezekből néhányat idézek:

Külön összeget egyáltalán nem fizetnék az e-könyvért akár kapnék mellé olvasót akár nem, mert a sima könyveket „ingyen” (leszámítva a beiratkozási összeget) megkapom a beiratkozás után. Pluszba nem fizetnék, ha már egyszer fizettem azért, hogy kölcsönözhessek e-könyvet.

500 forint túl magas.

Nem látom értelmét az e-könyvnek.

Nem tudok fizetni, inkább könyv formájában kikölcsönözöm.

Nekem a könyv papíralapú.

1000 forint körüli összeget hajlandó lennék fizetni egy e-könyv kölcsönzéséért, ha olvasó eszközt is kölcsönöznének mellé, de többet nem.

Ha máshonnan nem lehet beszerezni a könyvet, ill. a tartalmát, lehet kivennem, e-könyvként, de fix éves tagsági mellett, mint a mostani olvasójegy rendszer, nem pedig darabszámra (kivéve, ha az éri meg jobban).

Sajnos nagyon sokan vagyunk úgy, hogy nem tehetjük meg a fizetést, s ez nem a hajlandóságon múlik.

Minden egyes kölcsönzésért nem, esetleg magasabb éves tagdíjat igen.

A válaszokból az rajzolódik ki, hogy van egy erős papíralapú-könyvpárti réteg, amely egyszerűen elutasítja az elektronikus könyv olvasását. Érdekesek azonban

azok a felvetések, amelyek egy olyan fizetési modellt javasolnak, hogy az éves könyvtári tagdíjban legyen benne az a lehetőség, hogy az elektronikus tartalomhoz is hozzáférnek. Ebben az esetben elfogadnák, ha magasabb lenne az éves beiratkozási díj.

Igyekezünk az elektronikus könyvek könyvtári forgalmazása szempontjából fontos tényezőket megfogalmazni, majd arra kértük a válaszadóinkat, hogy ezeket értékeljék 1-től 4-ig terjedő skálán. Az 5. válaszlehetőség volt a „Nem tudom”, amellyel értelemszerűen azt a bizonytalanságot lehetett mérni, ami az adott kérdéskört övezi. A megadott állításokban a kiadók és a könyvtárak közötti munkamegosztás lehetőségeit vizsgáltuk.

Két fő gondolatkör köré csoportosulnak a megadott állítások. Egyrészt kérdés, hogy a használók számára mennyire fontos szempont az elektronikus könyvek igényes kivitelezése vagy kizárólag a tartalom megszerzése számít. Másrészt újrakérdeztünk az ár vonatkozásaira, miszerint mennyire befolyásolja az egyik vagy másik szolgáltató melletti döntésüket az ár.

A válaszokat a következő táblázat mutatja.

Fontosnak tartom az e-könyvek esetében az igényes kivitelezést.	2,9
Az e-könyvek beszerzésében nekem az ár a legfontosabb szempont.	2,8
Ha a kiadók és a könyvtárak is forgalmaznának e-könyveket, akkor azt részesíteném előnyben, amelyiket megtarthatom örökre.	3,1
Ha a kiadók és a könyvtárak is forgalmaznának e-könyveket, akkor a jobb minőségű kiadást részesíteném előnyben.	3,0
Ha a kiadók és a könyvtárak is forgalmaznának e-könyveket, akkor az olcsóbb megoldást választanám.	3,3
Az e-könyvektől elsősorban a minőségi tartalmat és kevésbé az igényes külső megjelenést várom.	2,8

Érdekes válaszok születtek az ár versus minőségi kivitelezés kérdésében. Először egy árnyalattal többen értettek egyet azzal a kijelentéssel, hogy az igényes kivitelezés a fontosabb szempont és nem az ár. Ezzel szemben, ha konkrétan a szolgáltatók közötti választásra kérdeztünk rá, akkor már az ár fontosabb szempontnak bizonyul a kivitelezésnél. Szintén lényeges szempont, hogy a használók jelentős része azt szereti, amikor a tartalmat megtarthatja örökre és nem kell visszaadnia, illetve nem törlődik le a gépéről meghatározott idő után. A minőségi tartalom és az igényes külső vonatkozásában viszonylag megosztott a hazai olvasó réteg. Az utolsó állítással, miszerint az e-könyvektől elsősorban a minőségi tartalmat és kevésbé az igényes külső megjelenést várom, a válaszadóink inkább egyetértettek, ugyanakkor a válaszaik korántsem voltak annyira egyöntetűek, mint a többi kérdés vonatkozásában.

A könyvtáraknak szóló kérdőívben már nem szempontokra kérdeztünk rá a szolgáltatási modellek kialakításához, hanem konkrét megoldásokat javasoltunk, amelyek közül nekik kellett kiválasztani azokat, amelyeket el tudnák képzelni a saját intézményükben. Igyekezünk olyan megoldásokat vázolni, amelyek a kiadók és a könyvtárak érdekeit egyaránt figyelembe veszik.

1. A könyvtárak a kiadóktól megvásárolt vagy köteles példányként beérkezett e-könyveket ingyenesen kölcsönzik használóiknak meghatározott időtartamra, hasonlóan a papír alapú dokumentumokhoz. A kölcsönzési idő lejártával az e-könyv automatikusan törlődik a használó gépéről. A kiadók a könyvtáraknak eladott példányszámokból profitálhatnak. **(67,5%)**
2. A könyvtárak egy-egy meghatározott összegért meghatározott időre licencelik az e-könyveket a kiadóktól, ezen időszakon belül ingyenesen kölcsönözhetik a használóiknak. A kölcsönzés ebben az esetben azt jelenti, hogy a használó interneten keresztül hozzáférést kap műhöz, de nem töltheti le azt semmilyen hordozható eszközre. A kiadók a licencléjből profitálhatnak. **(26,0%)**
3. A könyvtárak egy-egy meghatározott összegért meghatározott időre licencelik az e-könyveket a kiadóktól, ezen időszakon belül ingyenesen kölcsönözhetik a használóiknak. A kölcsönzés ebben az esetben azt jelenti, hogy interneten keresztül hozzáférést kap műhöz, de nem töltheti le hordozható eszközre. Amennyiben a használó meg is szeretné tartani – vagy hordozható eszközre letölteni – a művet, úgy lehetősége van megvásárlására a kiadótól. **(36,4%)**
4. A könyvtár nem vásárolja meg és nem is licenceli az e-könyveket, hanem csak tájékoztatást ad azokról, és igény esetén a kiadó oldalára vezeti a használót. A könyvtár az eladott példányszámok után jutalékot kap. **(20,8%)**
5. A könyvtár csak információt gyűjt és szolgáltat a megjelent e-könyvekről, de azokat nem vásárolja meg, nem licenceli és nem is szolgáltatja semmilyen formában. **(2,6%)**
6. A könyvtár egy közvetítőnél fizet elő egy nagy e-könyv gyűjteményre, amely intézi a kiadókkal a licenclési és felhasználási feltételeket. A hozzáférés módját, időtartamát kiadónként, illetve dokumentumonként szintén a közvetítő szabályozza. **(18,2%)**

Egy-egy válaszadó több lehetőséget is megjelölhetett. A papíralapú könyvek forgalmazását napi gyakorlatként űző könyvtárosok közül legtöbben (67,5%) az első megoldást tartják elfogadhatónak. Ebben egyértelműen az a szándék mutatkozik meg, hogy a papír alapú szolgáltatási paradigmát „mentsük át” az e-könyvek világára, és próbáljunk olyan megoldást találni, amelyben az e-könyvekkel való tranzakciók ugyanazok, mint a fizikai dokumentumok esetében: kölcsönzés, visszavétel, hosszabbítás; a könyvtár kiadó között pedig vásárlás. Ez a gyakorlatban számos problémát felvet. Kérdéses, hogy vajon megoldható-e úgy a kölcsönadás, hogy a dokumentumot ne lehessen lemásolni, terjeszteni. A kemény DRM védelem elvileg megoldást ad, de abban a kiadók nem bíznak, költségesnek tartják, a használók pedig nem szeretik. Szintén kérdéses, hogy a használók elégedettek lennének-e ezzel a megoldással egy olyan világban, ahol a többség nem rendelkezik dedikáltan elektronikus könyvek olvasására szolgáló eszközzel. Amennyiben a papír alapú könyvek szolgáltatását vesszük alapul, úgy figyelembe kell venni a dokumentumok elhasználódását is. Egy papírkönyv a sokadik kölcsönzést követően elhasználódik, szemben az elektronikussal, amelynek az élettartama sokkal hosszabb, hiszen a kölcsönzés a gyakorlatban egy digitális másolat elkészítését jelenti és nem az eredeti mű használatát. Az Egyesült Államok könyvtáraiban éppen e szempont miatt meghatározták, hogy egy dokumentumot hányszor lehet kölcsönadni.

A második legnépszerűbbnek az egymástól lényegét tekintve nem különböző második és harmadik megoldás bizonyult (26,0 és 36,4%). Viszont ez sokkal inkább figyelembe veszi az elektronikus könyvek kezelésének sajátosságait, hiszen nem megvásárlásról, hanem licenclésről, azaz a tartalom szolgáltatási jogának bizonyos időre történő megvásárlásáról szól.

Azzal, hogy a negyedik és az ötödik megoldási lehetőséget csak kevesen választották (20,8 és 2,6%), a könyvtárosok kinyilvánították, hogy saját feladatuknak tartják az elektronikus könyvek szolgáltatását, és – használóiuk érdekében – nem szándékoznak erről a dokumentumtípusról lemondani. A hatodik megoldás lényegében az Amerikai Egyesült Államokban általános megoldást írja le, ahol a könyvtárak döntő többsége az Overdrive szolgáltató által kínált elektronikus könyvgyűjteményt kölcsönzi a használóinak, többnyire az első pontban leírt módon. A hazai könyvtárosok körében ez a megoldás valószínűleg kevésbé ismert, ezért nehezen is tudják elképzelni (18,2%).

Összegzés

A könyvtárhasználók és a könyvtárosok körében végzett kérdőíves kutatásunkban egyrészt arra kerestük a választ, hogy jelenleg milyen mobil eszközökre (mobiltelefonra, elektronikus könyvek olvasására alkalmas készülékekre) optimalizált szolgáltatások érhetőek el a könyvtárakban, másrészt ezekkel szemben milyen igények és elvárások merülnek fel a használók részéről. Szintén kutattuk az intézmények jövőre vonatkozó, idevágó terveit.

A könyvtárhasználók a mobil eszközök főbb típusai közül elsősorban a laptopokat és az okostelefonokat kedvelik. Ezekkel rendelkeznek, vagy ezeket tervezik beszerezni a közeljövőben. A kifejezetten elektronikus könyvek olvasására alkalmas táblagépek és elektronikus könyvolvasók jelenleg hazánkban kevésbé népszerűek. A használók az eszköznek (elsősorban a képernyő méretének) megfelelő könyvtári tartalmakat szeretnének fogyasztani. A könyvtárak felismerték az igényeket, és szándékukban áll a szolgáltatási portfóliójukban azokat kielégíteni.

Több válasz vonatkozásában is megfigyelhető volt, hogy erős a bizonytalanság az elektronikus könyv fogalma tekintetében; a használók többnyire a digitalizált könyvállományokat ugyanúgy elektronikus könyveknek tekintik, mint a tipográfiaiilag megformált, kifejezetten speciális olvasó eszközre szánt tartalmakat.

A szolgáltatási modell kialakításában nagyon erős a papír alapú paradigma hatása. Elsősorban olyan modellekben gondolkodnak, amelyekkel a hagyományos paradigma éltethető tovább. Mindez az intézmények oldaláról elsősorban abban érhető tetten, hogy a papírkönyvek világához hasonló szolgáltatási modelleket preferálnak az erősebben üzleti szemléletű megoldásokkal szemben. A használók pedig többnyire elutasítják a szolgáltatásért való további térítési díjak fizetésének lehetőségét.

ELDORADO – az Országos Elektronikus Dokumentumküldés Rendszere

Vízió és helyzetjelentés

Az „Európa 2020” stratégiához kapcsolódva az Új Széchenyi Terv keretében 2012 tavaszán meghirdetésre került az elektronikus dokumentumküldés országos rendszerének (OEDR) megvalósítására kiírt pályázat (TÁMOP–3.2.4.B–11/1 – „Tudásdepó-Expressz” – Országos könyvtári szolgáltatások bővítése, fejlesztése az oktatás és képzés támogatásának érdekében).¹ A pályázati konstrukció fő célja, hogy elősegítse a kulturális intézmények számára a kulturális alapú szolgáltatásfejlesztések fenntarthatóságát és széles körű elterjesztését. A létrejövő országos hatáskörű rendszer fő célja, hogy „a szerzői jog által nem védett dokumentumok mellett a szerzői jog által védett könyvtári dokumentumok is eljuthassanak a felhasználókhoz, olvasókhoz, ezzel segítve képzésüket, oktatásukat.” További kiemelt célként a felhasználói kör jelentős bővítése szerepel, hiszen az OEDR-ben „nemcsak könyvtárból, iskolából, de akár otthonról is megrendelhetők a kért anyagok.”

A pályázati kiírás koncepciójának kialakítását nagy mértékben segítette a TÁMOP 3.2.4–08/2 („Tudásdepó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében Országos elektronikus szolgáltatások bővítése, fejlesztése) pályázati konstrukció során megfogalmazódó összegző tanulmány (Sajó Andrea–Vonderviszt Lajos: *Az országos elektronikus dokumentumküldő rendszer (OEDR) koncepciója. Összegző megvalósítási tanulmány*).²

Négy kiemelten támogatható területet nevezett meg a kiírás szövege:

„Az OEDR megvalósításához kapcsolódóan támogatható a rendszer működtetéséhez szükséges szoftverek kifejlesztése, más közgyűjteményi adatbázisokkal történő adatszinkronizálás, a szükséges eszközök beszerzése és a rendszert működtető munkatársaknak a működtetéshez szükséges képzése ...”

Az alábbiakban az OEDR-rel szemben a pályázati kiírásban szereplő elvárások kissé rövidített felsorolása olvasható, azzal a céllal közreadva, hogy áttekinthető legyen a megvalósítandó rendszer komplexitása:

- A felhasználói kiszolgálást végző szoftver fejlesztése
 - Webes szolgáltatási felület (akadálymentes), legalább magyar és angol nyelven
 - Felhasználói regisztráció és nyilvántartás

- Felhasználói kedvezmények kezelése
- Személyes adatok kezelésének lehetősége
- A megrendelés kezelése, folyamatkövetése
- A rendszer szolgáltatásainak nyilvántartását, komplex megrendelések indítását lehetővé tevő felület
- Keresőfelület az OEDR-en belül
- A szerzői jogok tulajdonosai által szolgáltatott dokumentumok elérhetőségének biztosítása; ajánló linkek, ha a szerzői jog jogosultja által szolgáltatott dokumentum máshol is elérhető
- Értesítési szolgáltatás a digitalizált dokumentumokról
- Üzleti partnerek speciális kezelése – a szolgáltatás jogszerűségének ellenőrzésére (regisztrációhoz kötött)
- Elektronikus fizetési rendszerek integrációja: bankkártyás és átutalásos fizetés lehetővé tétele kötelező
- A magyar jogszabályoknak megfelelő számlázási rendszer kialakítása
- Dokumentumelérési felületek kialakítása
- Felhasználói elégedettség mérésének támogatása
- A felhasználói panaszokat kezelni képes, a rendszerrel integrált kiszolgáló pult szoftver kialakítása (service desk)
- Fogymódossággal élők kiszolgálását segítő szolgáltatások
- A jogvédelem alól kikerülő dokumentumok automatikus nyilvánossá tétele
- A könyvtárak kiszolgálását végző szoftver fejlesztése
 - A könyvtárak és az OEDR-szolgáltatást nyújtó könyvtár közötti elszámolást támogató komponens
 - Többszintű jogosultsági rendszer kialakítása a résztvevő munkatársak feladatkörének megfelelően (pl. elektronikus dokumentum-előállítás joga, megrendelés, bibliográfiai feldolgozás stb.)
- A szerzői jog jogosultjainak kiszolgálását végző szoftver fejlesztése
 - Felhasználáskövetési felület biztosítása
 - Az OEDR-en belül nem szolgáltatatható dokumentumok iránti kérések továbbítása a kiadók és a szerzők felé
- Munkafolyamat támogató szoftver fejlesztése
 - Munkakosár kezelése a munkafolyamat minden lépése során
 - Feladat-allokáció támogatás (a feladatmegoldás könyvtárak közötti átcsoportosítását szabályozó és kezelő mechanizmus)
- Többszintű jogosultsági rendszer kialakítása
- Statisztikai modul a minőségmenedzsmenthez (nyilvánossá téve legalább a kérések teljesítésének átlagos átfutási idejét)
- OEDR- és a MOKKA-, ODR-, MATARKA- és MaNDA-rendszerek összekapcsolásának kifejlesztése
 - A fenti rendszerek és az OEDR adatszinkronizálása.
 - Az OEDR-nek szabványos protokollokon keresztül katalógus adatokat kell tudni átvenni a fent felsorolt rendszerekből
 - Kapcsolatok fejlesztése más rendszerekkel
 - Web service interfészek kialakítása
 - OAI szerver szolgáltatások (szabványos metaadatok megosztására alkalmas szerveroldali alkalmazás)

- Nyilvános adatok kereshetőségének biztosítása az internetes kereső szolgáltatások számára
- Térítésköteles cikkadatbázisok elérhetősége lehetőségének biztosítása
- Védelmi szolgáltatások fejlesztése
 - Felhasználó azonosítási föderációk SAML alapú illesztése
 - Rendszer-behatolás elleni védelem kialakítása
 - Vírus, kémprogram és egyéb rosszhindulatú programok elleni védelem integrálása
 - Mentési és archiválási rendszer integrálása
 - Rendszeres és bizonyító erejű naplózás
 - Titkosítás
 - Digital Rights Management (DRM) rendszer integrációja
- Üzemeltethetőségi szempontú fejlesztés
 - A működés lényeges elemeinek tesztelhetősége
 - Adatbázis szoftver
 - Konvertáló szoftverek (epub, pdf)
 - Grafikus konvertálás
 - Optikai karakterfelismerés
 - Formátum konvertálás
 - Szervervirtualizáció

A felhívásra benyújtott pályázatával az Országos Széchényi Könyvtár nyerte el a 250 millió forint vissza nem térítendő támogatást. A projektben a megvalósítandó OEDR rendszer az ELDORADO nevet kapta, amely az **E**lektronikus **D**okumentumküldés **O**rszágos **R**endszere, **A**datbázisa és **D**okumentumtára kifejezésből képzett mozaikszó.³ Itt meg kell jegyeznünk, hogy az összegző tanulmányban kidolgozott modellek (optimális, közepes, minimális) közül a legerényesebb szolgáltatást és biztonságot biztosító is az egyszeri beruházást és az éves fenntartási költségeket összegezve a megvalósítás és fenntartás idejére összesen kb. 700 millió forint tervezett összköltségű volt.⁴ A projekt 2012. november 1-jén indult, és a befejezésének tervezett dátuma: 2014. október 31. A befejezés után ötéves, 2019. október 31-éig tartó fenntartási kötelezettsége van az Országos Széchényi Könyvtárnak, de ebben az időszakban nem használható föl az elnyert támogatás.

A projekt jelenleg a megvalósítás szakaszában tart. Kialakult a szervezete és működési rendje.⁵ Az eszközbeszerzések 2013 áprilisában megtörténtek központosított közbeszerzés keretében. Jelenleg a rendszer működéséhez szükséges szerverek és egy automata könyvszkenner-rendszer⁶ beüzemelése folyik. A szoftvertender lebonyolítása előreláthatólag 2013. június végéig eltart, és utána kezdődik a tulajdonképpeni fejlesztés. A tender lebonyolítási időszakában folytatódik a tervező és szervező munka. Különösen nagy hangsúly kerül a folyamatalapú fejlesztés részleteire, a partnerkönyvtárakkal való tárgyalásokra az együttműködés lehetőségeiről és részleteiről. A könyvpiaci szféra résztvevőivel is intenzív megbeszélések folynak.

A projekt keretében az Országos Széchényi Könyvtár által irányított fejlesztésben tovább bővül az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer.⁷

1. ábra. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) átalakulása az ELDORADO rendszer megvalósulása után⁸

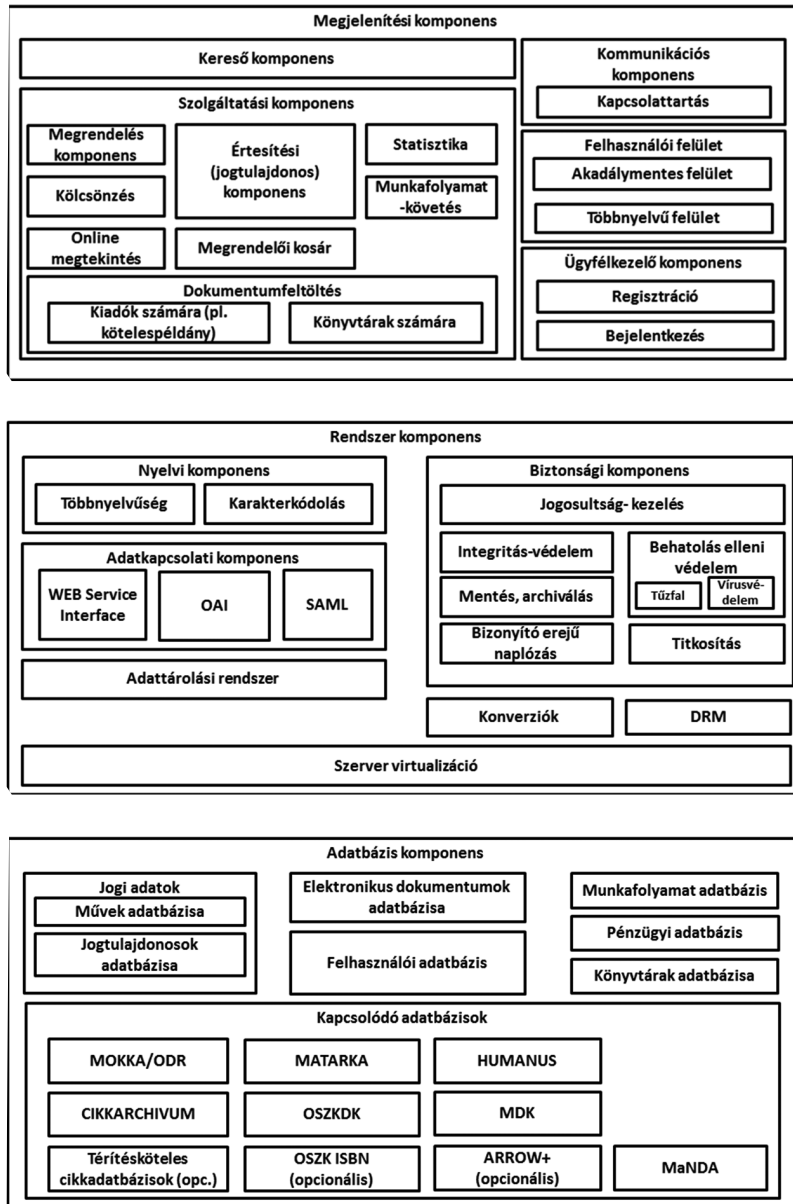
Az ODR rendszer adatkínálatának alapját az országos szolgáltatáshoz kapcsolódó könyvtárak biztosítják. Jelenleg több mint ötven tagkönyvtára van az ODR rendszernek.⁹ Jelen beszámolóban nem feladata, hogy áttekintést adjon a hazai könyvtári digitalizálásról és elektronikus dokumentumszolgáltatásról, de rövid összefoglalást azért kell tennünk, hogy világos legyen a megvalósítandó OEDR helye.

Sajnos, még nincsen olyan adatbázisunk, eszközünk, amely lehetővé tenné, hogy áttekintsük ezt a témakört. Bár többször is történt kezdeményezés ilyen rendszer kialakítására, de elemi szintű felmérésig és megvalósításig csak 2012-ben jutott el szintén egy TÁMOP pályázat keretében.¹⁰ Remélhetőleg az összegyűjtött adatok folyamatos frissítésére és felhasználására lehetőség nyílik a közeljövőben, mert különben aktualitásukat veszítik. Az elektronikus/digitális gyűjtemények és szolgáltatások egy része az egyes könyvtárak lokális szolgáltatásaihoz, katalógusaihoz kapcsolódnak, de e gyűjtemények adatai nem biztos, hogy megjelennek az ODR szintjén. Ilyen jelentős digitális dokumentumszolgáltatás például a Szegedi Tudományegyetem vagy a Debreceni Egyetem szolgáltatása, illetve az Országgyűlési Könyvtár Digitális Törvényhozási Tudástára.¹¹ A digitális gyűjtemények másik része – túlmutatva a lokális könyvtári szinten – dokumentumtípus szerint (periodikák – EPA, képek – Magyar Digitális Képkönyvtár)¹² nyújtja szolgáltatásait. A legnépszerűbb és legrégebben működő, nevében országos, nemzeti igénnyel fellépő Magyar Elektronikus Könyvtár¹³ átmeneti helyet foglal el a szolgáltatások között. A folyóiratok részletes, cikkenkénti feltárásával is több rendszer foglalkozik (MATARKA, HUMANUS)¹⁴ és közös kereső program is megvalósult (EHM),¹⁵ valamint elkezdődött egy aggregált rendszer fejlesztése is.¹⁶ Részben már a könyvtárgépesítés kezdeti korszakában elkezdődött, de az elmúlt években kapott igazán lendületet az alsóbb szintek adataira építő, azok adatait együtt használó/lekérdező szolgáltatások működése. Az 1850 előtti nyomtatott könyvek adatait a MOKKA-R adatbázis, a muzeális dokumentumok nyilvántartását – az előbbivel részben átfedésben – az MKDNY (Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása) adatbázis¹⁷ tartja nyilván. A magyar könyvtári rendszer legmagasabb szintjét (ODR) a MOKKA és az ODR rendszer együttműködése biztosítja, amelyben közel ötven könyvtár több mint négymillió dokumentumának adatai válnak hozzáférhetővé (MOKKA), megvalósul a példányszintű nyilvántartás és a példányok könyvtárközi kölcsönzése is.¹⁸

A jelenleg működő országos rendszer továbbfejlesztésére az alábbi – kiemelten fontos – területeken nyílik lehetőség a támogatás segítségével:

1. Az ODR kiegészül az elektronikus dokumentumok – e-könyvek, digitalizált tartalmak – a **szerző jognak megfelelő szolgáltatásaival** (másolatrendelés, kölcsönzés, online megjelenítés, emeltszintű szolgáltatások). Kiemelendő, hogy a tervezett szolgáltatások a szerzői jognak megfelelőek lesznek, így nem veszélyeztetik a könyves piac szereplőinek érdekeit.
2. A **piacösztönző** hatás igénye a pályázati kiírásban megfogalmazódik, oly módon, hogy a könyvtári szolgáltatások ösztönzőleg kapcsolódjanak be a könyvpiac folyamataiba. Ezzel kettős hatást érhetnek el a könyvtári szolgáltatások. Egyrészt az elmúlt években a kiadók/jogtulajdonosok és a könyvtárak között kialakult feszültség enyhíthető, sőt megszüntethető, hiszen az országos könyvtári rendszer rendelkezni fog a **jogszerű felhasználást** segítő digitális jogkezelő rendszerrel (DRM). Másrészt a megvalósuló rendszer a piaci szereplőket érdekeltté teszi abban, hogy támogassák ezeket a szolgáltatási formákat. A haszonkölcsönzés rendszerén keresztül – remélhetőleg – pénz áramlik a könyvtári felhasználás mértéke szerint a jogtulajdonosokhoz (szerző, kiadó stb.). A jogtulajdonosok a könyvtárral, könyvtárakkal kötött szerződésben meghatározhatják a könyvtári publikálás módját, árát, a publikálás időkorlátozását stb. Elképzelések szerint a jogtulajdonosok nyomom követhetik műveik könyvtári forgalmát. A pályázati elvárás szerint a jogszerűen nem szolgáltatatható művek adatrekordjairól átirányítjuk a felhasználót a jogtulajdonos által megjelölt (terjesztői, kiadói stb.) weboldalra, ahol a felhasználó jogszerű formában hozzájuthat a kívánt műhöz, dokumentumhoz.
3. A magyar könyvtári fejlesztések az elmúlt tíz évben töredezetten, szétaprózódva valósultak meg, és a jellemző volt, hogy a projektek befejezése után nem volt lehetőség a továbbfejlesztésre, korszerűsítésre, és jobb esetben is csak a szintfenntartást volt lehetőség biztosítani. A sokágú, még könyvtárosok számára is egyre nehezebben áttekinthető rendszerben viszonylag kevés figyelem fordult a felhasználók felé. Annak ellenére, hogy a pályázati követelményrendszerben sem kap erős hangsúlyt a **felhasználóbarát szemlélet**, a projekt megvalósítása során fontos feladatnak tekintjük, hogy a jelenlegi országos rendszer komponensei átláthatók legyenek a felhasználók számára, és hogy a szolgáltatások megjelenését és szemléletét minél inkább a felhasználók kiszolgálása határozza meg.
4. Az ELDORADO-rendszer erős **folyamatkövető-rendszerben** fog megvalósulni. A rendszerben zajló folyamatok nagy részének minden lépése nyomom követhető lesz. Például lebonyolítható lesz az elektronikus kötelempéldány-rendeletben meghatározott dokumentumtípusok beadási és jogkezelési folyamata a szerzői és kapcsolódó jogok figyelembevételével, vagy a megrendelési és digitalizálási folyamat minden szereplője és lépése követhető lesz a rendszerben.
5. Az országos rendszerben is lesz lehetőség a korszerű elektronikus fizetés különböző formáira. A legfontosabb cél az olyan **pénzügyi modell megvalósítása**, amelyben a felhasználók számára is elfogadható térítési díj befizetése mellett a szerzői jog tulajdonosai, a könyvpiac szereplői (kiadók, terjesztők) is érdekeltté válnak a könyvtári szolgáltatások minél jobb működésében.

A pályázati kiírásban és a pályázati vízióban megfogalmazottak alapján az alábbiakban ismertetendő komponensek lesznek a fő alkotóelemei az ELDORADO-rendszernek. Az itt megfogalmazottak még a vízió szintjén állnak és nem tekinthetők a rendszerterv részének. Ezen a szinten még nem beszélhetünk a megvalósításhoz kapcsolódó műszaki részletekről sem.¹⁹ Az áttekinthetőség kedvéért azonban logikai rétegekre bontva az alábbiak szerint ábrázolhatók a rendszer komponensei.

2. ábra. Az ELDORADO-rendszer komponensei

A különböző komponensek részletesebb bemutatása messze meghaladja a jelenlegi terjedelmi lehetőségeket.

Nem tagadható azonban, hogy komoly kockázati tényezőkkel is számolnunk kell. A kockázatok nem a fejlesztést veszélyeztetik, hanem a kifejlesztett rendszer hatékony, aktív működését. Ezek a tényezők ugyanis nem fejlesztéstechnikaiak, hanem a rendszer működésének körülményeit befolyásolják. Három területen befolyásolja nagymértékben a megvalósítandó rendszer hatékony, hosszú távú működését.

1. A szerzői jog feltétlenül támogatandó érvényesítésével olyan feladat hárul a könyvtári rendszerre, amelyre eddig nem volt felkészülve. *„A jogrendezés természeténél fogva a legtöbb európai kulturális intézménynek nincs sem forrása, sem munkatársa arra, hogy a szerzői jogi problémákkal foglalkozzon.”*²⁰ Az európai ARROW projekt²¹ és a világ más részein zajló kísérletek is bizonyítják, hogy a jogkezelés problémája közel sem tekinthető megoldottnak. Az általános problémákon túl az ELDORADO-rendszernek szembe kell néznie azzal, hogy a szerzői jogok megfelelő kezeléséhez és az üzleti érdekek figyelembevételéhez szükséges adatkezelés hiányos Magyarországon. Hiányoznak az ún. Books in Print adatok, és most van kialakulóban az irodalmi és szakirodalmi művek jogkezelő rendszere is.²²
2. Nem elhanyagolható „könyvtárelméleti” probléma az sem, hogy a „dokumentum” (manifestation, item) szintű könyvtári leíró adatok sok esetben nem azonosak a szerzői jog által védett „mű” (work) adataival. Ennek következtében szükséges egy, a művek adatait nyilvántartó adatbázis létrehozása. Erre történtek már kísérletek,²³ de ha az ezekben nyilvántartott adatok számát összevetjük a könyvtári rendszerben feltételezhetően jogvédelem alatt álló dokumentumok számával,²⁴ akkor nyilvánvalóvá válik a kockázat mértéke.
3. Az országos könyvtári rendszer támogatása – a feladat nagyságához és a könyvtári rendszerben betöltött szerepéhez képest – nem megoldott. Nincs megfelelő szervezeti és anyagi háttere a működtetésnek és a fejlesztéseknek. A megvalósítandó ELDORADO-rendszernek sem megoldott jelenleg a fenntartási és az utána következő szakasz szervezeti, működtetési és fejlesztési háttere.

A felsorolt kockázatok nem veszélyeztetik ugyan a fejlesztés megvalósulását, de felhívják a döntéshozók, jogalkotók és piaci szereplők figyelmét, hogy egy nagyszabású vízióra és pályázati lehetőségre épülő fejlesztés csak abban az esetben hasznosulhat a társadalom számára megfelelően, ha az ún. peremfeltételek biztosítják hatékony és folyamatos működését.

* * *

JEGYZETEK

- 1 <http://www.nfu.hu/doc/3224>
- 2 http://konyvtar.uni-pannon.hu/tamop324/images/stories/pdf/OEDR_osszegzo_tanulmany.pdf
- 3 Sajó Andrea–Vonderviszt Lajos: Az országos elektronikus dokumentumküldő rendszer (OEDR) koncepciója. Összegző megvalósítási tanulmány, 345 p.
- 4 Sajó Andrea–Vonderviszt Lajos: i. m. 313–341. p.
- 5 <http://www.oszk.hu/eldorado>
- 6 <http://www.kirtas.com/kabisIII.php>
- 7 Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer komponenseinek megnevezésében még a törvények szövegében is zavar mutatkozik. Az ODR rövidítés egyrészt az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer egészét is jelöli, másrészt viszont ugyanezzel a rövidítéssel jelöljük az Országos Dokumentumküldő Rendszert is (<http://www.nefmi.gov.hu/kultura/konyvtarszakmai/orszagos-dokumentum>). A rövidítések körül kialakult bizonytalanság és a jövőbeli funkcióbővülések miatt érdemes lenne megfontolni az országos rendszer nevének megváltoztatását is, pl. Országos Könyvtári Információ- és Dokumentumszolgáltató Rendszerre.
- 8 A sötétebb szín jelzi az ODR jelenleg meglévő komponenseit, a világosabb szín pedig a tervezett 2014. őszi állapotot.
- 9 <http://www.odrportal.hu/web/guest/odr-tagkonyvtarak?date=V280413060233>
- 10 „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció”, TÁMOP–3.1.1–08/1 – (Bánkeszi Katalin–Dippold Péter–Ládi László: A digitális könyvtári állományok felmérése szakmai terve. Budapest, 2011. Csak a projekt céljaira készült, nem publikált anyag.) A felmérés és elemzés főbb témakörei:
 - a magyarországi könyvtárakban korábban lezajlott, illetve jelenleg folyó digitalizálási tevékenység;
 - a jelenleg elérhető digitális gyűjtemények, dokumentumok;
 - a jövőben tervezett digitalizálási projektek prioritásai;
 - a digitalizálást folytató intézmények elérhetőségi adatai és ráfordításai;
 - a digitalizálás és a szolgáltatás céljára rendelkezésre álló hardver és szoftver eszközök. (Bánkeszi Katalin–Dippold Péter–Ládi László: A digitális könyvtári állományok felmérése szakmai terve. Budapest, 2011. Csak a projekt céljaira készült, nem publikált anyag.)
- 11 SZTE Contenta – A Szegedi Tudományegyetem repozitóriumainak közös honlapja (<http://contenta.bibl.u-szeged.hu/>); DEA – Debreceni Egyetem Elektronikus Archívuma (<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/>); DTT – Digitális Törvényhozási Tudástár (<http://dttoigyk.hu/hu/>)
- 12 <http://epa.oszk.hu/>; <http://kepkonyvtar.hu/>
- 13 <http://mek.oszk.hu/>
- 14 <http://www.matarka.hu/>; <http://www.oszk.hu/humanus/>
- 15 <http://ehm.ek.szte.hu/ehm>
Vö.: Burmeister Erzsébet: Az EHM (EPA–HUMANUS–MATARKA) közös kereső létrejötte. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 10. sz. 25–31. p.
- 16 <http://www.cikkarchivum.hu/jadox/portal/> (Béta verzió)
- 17 <http://www.eruditio.hu/mokka-r/>; <http://www.eruditio.hu/lectio/mkdny>
- 18 <http://www.mokka.hu/>; <http://www.odrportal.hu/web/guest>
- 19 Az ajánlattételi felhívásban (tender) részletesebb műszaki paraméterek fognak megjelenni.
- 20 Legeza Dénes István: „Segítsük az árvákat” – Útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7.(117.) évfolyam 5. szám, 2012. október, 29. – További szakirodalom, amely ezt a véleményt erősíti: Naomi Korn: In from the Cold – An

assessment of the scope of ‘Orphan Works’ and its impact on the delivery of services to the public, JISC, April 2009.; Anna Vuopala: Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance, European Commission, May 2010.; Barbara Stratton: Seeking New Landscapes – A rights clearance study in the context of mass digitisation of 140 books published between 1870 and 2010, British Library, 2011.

21 <http://www.arrow-net.eu/>

22 <http://www.miszje.hu/>

23 <http://www.sztnh.gov.hu/szerzoijog/onkentes/> – Jelenleg 1957 művet tart nyilván az adatbázis. – Az árva művek nyilvántartása néhány tucat műről közöl adatokat (http://sztnh.gov.hu/szerzoijog/arva/ARVA-muvek-nyilvantartas_teljes.pdf).

24 Vita tárgya, hogy lehet-e egyáltalán „dátumvonalat” húzni, és hogy mikor legyen ez a dátumvonal, ami előtt már biztosan, vagy nagyon nagy valószínűséggel nem találunk jogvédelem alatt álló művet. Az eddigi tapasztalatok a mindenkori jelen előtt kb. 120-150 év között vélik ezt a határt. Tehát ennyi év irodalmi és szakirodalmi teljesítményéről kell potenciálisan adatokat gyűjteni.

Káldos János

A Magyar Tudományos Akadémia 184. közgyűlésén,
2013. május 6-án

MADAS EDITET,

az OSZK – Res Libraria Hungariae Kutatócsoport vezetőjét
rendes tagjai sorába választotta,
amely esemény az Országos Széchényi Könyvtár tudományos
rangjának és hírnevének öregbítését is szolgálja.

**A kitüntető címhez szívből gratulálunk,
és további sikereket kívánunk!**

A Fodor András hálózati életműkiadásról

<http://inaplo.hu/fodorandras>

Az elvágott folytonosság

1997. június 14-én, családi ebéd után, épp szünő nyári zivatarban fuvarozom át apámat Budára, a Kelenföldi pályaudvarra. „*Elmondom neki, hogy vállaltunk lektori munkát. Nehéz dolog, mondja. Korán érünk ki, várakozunk a peronon. Fehér öltönyben van, kék csíkos ingben, nyári, fehér szövet cipőben. ... Megjön a vonat, felszáll, megy befelé a fülkék előtt, lehúzza egy ablakot, integet röviden.*”

Korabeli feljegyzésem már számítógépen készült, így nem lehetek biztos benne, hogy ruházatának és utolsó, általam láthatott mozdulatainak rövid leírása eredendően része volt-e, vagy csak két héttel később, *az elvágott folytonosság tudatában* fűztem hozzá, keresve a hirtelen fontossá vált részleteket.

Mindaz, amiből apám aznap önként kiszakadni indult – szerkesztőségek, kuratóriumok, bizottságok, könyvtári és irodalmi munkák, emberi és szakmai kapcsolatok rendszere – ez utolsó versíró elvonulás végeztével végleg megszakadt. A válalások, ígéretek és tervek nélküle lebomló szálait őszre elvarrta az idő, de a továbbvihetőket igyekeztünk megvalósítani: októberben elkészültünk a fonyódi szobában hátramaradt verskéziratok nyomdakész változatával (kötetben *Kései rádőbbenés* címmel 2001-ben jelentek meg a Masszi Kiadónál); a következő évben korrektúráztam a *Jelkereső* című, még általa összeállított műfordításkötetét (Felsőmagyarország Kiadó, 1998), és sajtó alá rendeztem a korábban elhatározott ifjúkori naplókiadást (*A somogyi diák* végül 1999-ben jelent meg a Pro Pannonia Könyvkiadó gondozásában).

1999-ben, még az emlékezés jegyében, a *Kortárs* felkérésére publikáltam az utolsó hónap naplóját (*Kortárs*, 1999/6.). Ez volt az egyetlen és évekig utolsó, apám szándékaitól független megjelenés, amelyet – élő szerzővel szemben is tapintatlan hangú – támadás ért (a naplóíró tévedése miatt, a közreadó lábjegyzetelt javításainak hiányáért – a *Kortárs* 1999/9. számában – amelyre a 11. számban reagáltam). Ám e kritikától függetlenül, maga a sajtó alá rendezett, erősen megszürt szöveg is évekre kedvemet szegte: betekintve a csalódások és keserűség mezsgyéire, a szélmalomharcok és székértáborok szabdalta irodalmi életbe – akkor úgy éreztem, ami szépet és maradandót emlékeiből és élményeiből létrehozhatott, azt apám megalkotta. A '80-as, '90-es évek kiadatlan naplónak sajtó alá rendezése távoli, kényes és nehéz terv maradt.

Az apámnak is említett kiadói lektorálásból addigra kiadói honlapok és folyóirat-webkiadások készítése lett, megragadott a hipertext-készítés és a webdesign kreativitása, az egyszemélyes publikálás lehetősége, az új média nyitottsága. Ami-

kor az ezredfordulón Sebestyén György az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére hívott, legfőbb referenciám már egy kiadók és folyóiratok működését, aktivitását együtt láttató és archíváló weboldal, az *iNapló* (inaplo.hu) lehetett, amely honlapkészítő munkám „melléktermékeként”, a kezemen átfutó tartalomjegyzékek és kiadói újdonságjegyzékek folyamatos összehorolásaként születtek. Kezdetektől szerettem volna olyan gyakorlati feladatokon bemutatni a hálózati információkeresést, html-szerkesztést és webes publikációs formákat, amelyek részévé válnak a hasznos webtartalomnak, így az *iNaplót* alkalmasnak éreztem oktatási célú felhasználásra is: több évig kivonatoltuk, rendeztük hallgatóimmal a webre kerülő folyóiratok termését, hogy áttekinthetővé tegyük közös, kronologikus és tematikus felületen az élő irodalom sokfelől érkező újdonságait. A web 2.0 megjelenésével, az RSS feedek és feed-olvasók elterjedésével, valamint az EPA beindulásával a projekt létjogosultságát veszítette, oktatási célra olyan zártabb, megosztott hallgatói kutatómunkát lehetővé tévő projektet kerestem, amelyben nem kell versenyezni a CMS alapúvá vált web automatizált aktualitásával.

Apám életművének digitalizálása természetesen korábban is felvetődött. A kétezres évek közepén egyre több digitális archívum jelent meg retrospektív gyűjtőkörrel. A digitalizált művek eleinte egyszerű html oldalak voltak, begépeltek vagy OCR-eztek szövegek, jól vagy kevésbé jól korrektúrázva. A háttéranyagokkal és hivatkozásokkal leginkább felszerelt Digitális Irodalmi Akadémiába – Kossuth-díja ellenére – apám nem került be. Szerzői jogainak örököseként így kézenfekvőnek tűnt, hogy oktatási projektként, értékes irodalmi szövegek webrevitelét gyakorló könyvtáros hallgatókkal hozzuk létre tanprojektként hálózati életműkiadását. Vers-, esszé-, naplóköteteinek digitalizálása akkor túl nagy munkának tűnt – túl kevés tanulmányi értékkel: szkennelünk alig volt, a hallgatók csak elvétve rendelkeztek saját digitalizáló eszközökkel. Az *iNapló* gyűjtő-alkotó-rendszerző munkájának tanulságai alapján komplexebb, „értéknövelt”, hivatkozásokkal átszőtt, netán rendezhető webkiadványt képzeltem el, de komolyabb, adatbázis-alapú rendszerhez egyetlen kitartó programozót sem találtam a bölcsészkar vonzásterében. 2002-től így, a már megjelent naplóbejegyzések egyenkénti, aprólékos feldolgozásába kezdtünk, a teljesség igényének elvetésével, statikus weboldalakon.

A működés több, mint a lét

Amikor napjainkban az alkotói létforma válságáról beszélnek, a szerzői jogok értelmezési problémái között egyre inkább azt a látszatot keltik, hogy a múltban egyszerűen meg lehetett élni publikálásból, írásból, alkotásból. Apám naplója, akár nyers teljességében, akár a megjelent, erősen szűrt változatában, árnyalt bizonyíték arra, mennyire nem így volt, mennyi szervezést, munkát igényelt az alkotók fórumhoz juttatása, a művek befogadók elé tárása, a motiváció, az alkotói közeg és egzisztenciális körülmények fenntartása. Irodalomszervezőként, pályakezdők támogatójaként apám mindennapjainak krónikája egyben az alkotói problémák mindenkori láttelepe. Rendszerváltozás után és előtt, az ötvenes és hetvenes éveknek egyaránt megvoltak a maga nehézségei, „kitermelte” magának minden kor, s küzdelmet, megoldáskeresést igényelt valamennyi elmúlt évtized, ahogy napjainkban

a streaming vagy a közösségi média is alkalmazkodásra kényszeríti az alkotókat, a tudás és a művészi élmények közvetítőit. A kapcsolatok, szándékok, egymást keresztező sorsok időrétegeit átjárhatóvá tenni, a kronológiára és a költői pálya ívére kötni – ez vált a napló hálózati kiadásának céljává, s ennek lehetősége bátorított végül a személyes, öröklött feladat megosztására hallgatóimmal.

A gyakorlaton résztvevők egy-egy véletlenszerűen kiválasztott nap feldolgozására kapnak megbízást a megjelent napló időtartományából (1945–1979). A digitalizálás és korrektúra folyamata így csak a félév első óráit foglalja le, a továbbiakban adatbázistábla formájában strukturálják a szöveget, rekordokká különítik benne a tulajdonneveket, műcímeiket, hely- és időadatokat. A kialakított kulcsszó-rekordokban egységesített névmezők kötik össze az előfordulásokat, a korábban még föl nem vett nevek fölkeresése során a weben és az elérhető adatbázisokban keresnek a hallgatók. Dönteniük kell a kulcsszavak aktuális kontextusban elfoglalt szerepéről is, megkülönböztetve például *említett*, *szereplő*, vagy tartalmasabb leírások *témáiként* megjelenő személyeket.

Az XML, HTML és adatbázis formátumú tárolás keresztezéseként kialakított táblázatos feldolgozás lehetőséget ad arra, hogy egyetlen fájlban tárolják, indexeljék és abból html sablonba „öntve”, végleges, online stíluslapokkal formázott megjelenésében teszteljék munka közben a formálódó naplófeljegyzést.

A tábla indexoszlopaiból generált *mutató* a kulcsszavak előfordulásait betűrendben, kronologikusan, pontos szöveghelyekhez rendelt horgonyokig vezetve mutatja az elkészült dokumentumokban, a szöveghely pedig linkként vezet vissza a mutató hivatkozott pontjára. E mutató a teljes *Hálózati életműkiadást* átfogó keresztmutató; tartalmazza valamennyi részgyűjteményünk kulcsszavát és maguknak, a webre került dokumentumegységeknek a címtételeit is. A feldolgozott dokumentumok, így a napló-részletek tárolási formátuma is lehetővé teszi a későbbi átalakítást, konverziót, újabb jelzetek beiktatását, a meglévők kötegelt cseréjét.

Bár naplókiadásunk ebben a formában valószínűleg sosem lesz teljes, hiszen a félezer webre vitt naplófeljegyzés csak töredéke a teljes naplónak, mégis, igyekszünk szignifikáns mintát adni, eseményekben dús, szereplőkben gazdag napokat választani minden időszakból, egyenletesen.

Az idő foglya

A kiadott naplók kapcsán apám elzárkózott a névmutatók csatolásától, folyamatában értelmezhető történetként publikálta köteteit. A hálózati kiadás töredékességében a hipertext forma átjárhatóságával és a mutatóval pótoljuk a hiányzó linearitást, de feldolgozás közben, a kontextusukból kiragadott naplóbejegyzések megfejtése olykor számunkra is kihívást jelent – nem lehet mindig, minden hallgatónál teljes kötet, és magam sem ismerek fel keresztnévről minden szereplőt. A nyomozás, a gyakorta szükséges összetett keresés a feladat talán legszebb része, amelynek során minden résztvevő önkéntelenül is érzékenyebbé válik a korszakra vonatkozó információk kiszűrésében. Ami nélkülözhetetlen is, hiszen lépten-nyomon tapasztalhatjuk a kronologikus kereshetőség fogyatékoságát a weben. Nosztalgikus korszaktopikok, retro-honlapok, ilyen volt – ilyen lett kép-pár tárlatok bizonyítják a hiányt és az igényt a hálózati tartalom kívánalmaiban évtizedek óta.

Az apám életművére oly jellemző, költészetét átszövő időélmény tudatában korántsem éreztem tehát eretnekségnek a hálózati kiadás bővítését korábrázolással, párhuzamos történések megidézésével.

A kétezres évek első felében tettük egyetlen kísérletünket pályázati pénzek elnyerésére, hogy programozót alkalmazhassunk. A statikus, linkekkel átszótt szövegkiadást kereshető, lekérdezhető adatbázissá alakítottuk volna, és közösségi naplófejlesztéssel körítetve, kronológiai közösségi háló irányába terveztük bővíteni. Fodor András naplója lett volna az a központi, folyamatosan hivatkozható, motiváló tartalmi szál, amelynek hiányában a legtöbb ezután elindult kronológiai startup kudarcot vallott (emlékszünk-e még pl. az ígéretes *Futrinka.hu* oldalra?). A kulturális örökségünk webrevitelét támogató pályázaton sok meglepő nyertes között – mi nem jártunk sikerrel. A naplófeldolgozás kötöttebb, pontos munkát igénylő szakasza mellett így azóta szabadabb, a hallgatói kreativitásra építő kronológiai gyűjtést is végzünk.

A kiosztott napon ható és róla másnap megjelent sajtóhírek csokrait korabeli napilapokból állítjuk össze, az érintett hónap képét kronológiai adatbázisokból válogatott eseménysorokkal, s akkor megjelent irodalmi havilapok tartalmát feldolgozva rajzoljuk a napló háttérévé. Szándékunk szerint színes, saját lábán megálló gyűjteményt fejlesztünk. Az elérhető források széles körét használjuk, pl. a korabeli amerikai mozik, rádiók toplistáit is feldolgozzuk, ízelítőt adva a hatvanas-hetvenes évek globális korhangulatából. Különös, a projekt értelmét igazoló élmény megtapasztalni, ahogy a mai egyetemistáknak a '60-as, '70-es évek történelmi eseményei, drámai kataklizmái gyakorta kevesebbet mondanak, mint a rádiókban, reklámzenékben, remixekben e korszakból újra előkerülő zenék, a kereskedelmi csatornákon reciklált korabeli filmsikerek. Tanulságos fölismerés, hogy mindez szimultán történt, s hogy a kor újságolvasója és tévénézője számára leginkább csak a mára végleg elfeledett pártfunkcionáriusok látogatásai és nyilatkozatai háttérében, díszletként jelent meg a híradásokban.

Mivel a kronológiai gyűjtést később kezdtük, a naplóhoz képest is lemaradásban vagyunk. A kreatív gyűjtést és linkelést segíti, hogy a hallgatók 2012 óta egységes, horgonyokkal és navigációs linkekkel előkészített googledocsokban dolgoznak. A kollaboratív munkavégzés mellett e könnyen kezelhető, „wysiwyg” felület enged a tartalom fejlesztésére koncentrálni, megkönnyíti a válogatott események linkelését Wikipédia oldalakra vagy egyéb, a hajdan cenzúrázott sajtóhírekhez felkutatott mai források felé.

Szó, zene, kép

A napra pontos, projektünkhöz köthető források után keresve szükségszerűen jutottunk el a FÉSZEK Klubhoz. A művészklubban csaknem két évtizeden át apám szervezte az irodalmi esteket, múzsák testvériségét hirdető, társművészeti rendezvényeket. A napjainkban létéért küzdő intézmény örömmel fogadta közeledésünket, készséggel kölcsönözte műsorfüzeteinek archívumát feldolgozásra.

A FÉSZEK '70 projektben a naplóhoz hasonlóan dolgoztuk fel a hetvenes évek programját. Az indexelt, mutatóba került kulcsszavak spektruma jóval színesebb, humoristáktól avantgárd művészekig terjed, premier előtti filmvetítések sokaságá-

tól a komolyzenei koncerteken át kabaréestekig lefedi szinte a teljes korabeli kultúra szereplőit, műveit, napra pontos előfordulásokkal. A projektben részt vállaló hallgatók gyakran bravúros kutatásokkal derítették ki az egységes névleírásokhoz szükséges életrajzi vagy keltezési adatokat, és reményeim szerint élő, színes képet kaphattak a hetvenes évekről.

A napló és életmű háttéranyagai közé apám tévében és moziban látott filmélményeit dokumentáló feljegyzései is bekerültek. Néhány filmkultúra iránt érdeklődő hallgató kapta feladatul a (jelenleg 1976–1980 és 1987–1996 között főként) napra pontosan vezetett filmnapló feldolgozását, a benne feltüntetett filmcímek és rendező-, szereplőnevek ellenőrzését. Bár a mutatóba bekerült adatok már pontosak, a projekt további fejlesztése céljaim között szerepel – érdemes lenne például az IMDb adatlapjaihoz kapcsolni tételeit. Sajátos, apámra jellemző érdekessége a filmnaplónak az osztályzás. Fordított sorrendű érdemjegyeit (1 = jeles) a rég elfelejtett tévéjátékoktól a klasszikus alkotásokig ízlésének megfelelően, következetes és meglehetősen szigorral alkalmazta.

A hagyaték fontos, de kényes, engedélyekhez kötött részét jelentik apám fényképei és amatőrfilmjei. A vendégségek, nyári utak, egymáshoz látogatások szerkesztését jelentette számára az események, társaságok képi megörökítése. Művészi fotókat sosem készített, fényképei között alig találunk tájképet – ismerős nélkül. A 200 tételes online képgyűjtemény sokszorosa áll még albumokban, digitalizálni csak azok közül merhattunk, amelyek szereplői hozzájárulnak közlésükhöz. A képeken szereplők neve, a helyszín és a kideríthető időpont a mutatóból elérhető.

Gyermekkorom izgalmas élménye volt a frissen előhívott normál 8-as filmek vetítése. A kallódó és romló filmtekercseket a kétezres évek közepén a Petőfi Irodalmi Múzeumnak adtuk át megőrzésre, most digitalizált másolatukból 17 rövid jelenetet elérhetővé tettünk. Fülep Lajos, Németh László mozdulatai számos tévés összeállításban szerepelnek ezekről a felvételekről.

A hagyaték egyetlen, teljesen offline része a levelezés maradt. Az e-mail előtti korszak egyik legaktívabb levelezőjeként apám gyakorlatilag két naplót is írt. A sajátját magának, de vele párhuzamosan, több szálon írta a levelezőtársak számára a szinte naponta levelekbe fogalmazott, „interaktív” *másikat* is.

*Állok sorban a postán.
Kezemben ötven-hatvan boríték.
Elöttem fiatal lány,
hóna alatt a szürke átvevő-könyv
ugyancsak teletömve.
Fanyar-kedves részvétellel
hátraszól:
– Maga is közület?
– Igen, valahogy úgy.*

(Levelek)

A levelezéstömeg legértékesebb, egybeköthető részeit, amelyeket értelemszerűen vidékre, a napi találkozás lehetőségétől elzárt levelezőtársakkal (Csorba Győzővel, Takáts Gyulával és Tüskés Tiborral) folytatott, a Pro Pannonia Kiadó

2005 és 2008 között öt kötetben megjelentette, a *Hálózati életműkiadásban* az általam e kötetekbe digitalizált levelek szerepeltetését sem tervezem.

Lélegző sorok, betűk

Tudtam, hogy apámat érdekli a grafológia, mutatta is, mit kell figyelni, miről árulkodnak a túlzott ívek, hurkok, heves kalligrafikus gesztusok. Kézírásával első ízben komolyabban mégis, csak 1997 nyarán találkoztam, amikor utolsó napjainak kötői hagyatékát, a fonyódi nyaralóban gondosan, hosszában félbehajtott verskéziratlapokat értelmeztük Csűrös Miklós és Lakatos András segítségével. Apám kézírása – grafológiai értelemben – szép, de bizony nehezen olvasható, főleg első látásra. Még később, a *Somogyi diák* begépelését követően sem kívántam volna e feladatot másnak, s főleg nem hittem volna, hogy kötelező penzumként szabom majd ártatlan egyetemistákra. Tény azonban, hogy a könyvtartudománynak billentyűmentes területei is vannak, s amikor megtaláltam apám korábbi évekből származó (1982–1996 közötti) kéziratait, lenyűgözött a gondosan iktatott, sorszámozott, újszülött versek sokasága, a frissen alakuló, számtalanszor átsatírozva formát nyerő költemények látványa. A kéziratkiadási projektben ezt a tranzíciót, a Fonyódon, A/4-es, félbehajtott lapokon kézírással megszülető versektől a kiadásra (már Pesten) legépelte változatokig vezető utat próbáljuk követhetővé, kutathatóvá tenni. A *Kései rádöbbenésbe* került verseknél e második változat már nem készülhetett el, de a korábbi versek alkotói folyamatának fontos része volt. A feladat így látványos és egyszerűbb is, hiszen a kötetekben megjelent változatok alapján a legtöbb esetben fölismerhető a kézírás, visszavetkeztethetőek a korábbi szövegváltozatok, szinonimák, átalakult szerkezetek. A kéziratokat eleinte keretes, újabban iframe-es szerkezetben jelenítjük meg a végleges szöveg mellett. A megvalósításban itt is az egyszerűsége törekedtünk, java script vagy flash felhasználása nélkül oldottuk meg, hogy a kézirat (mint *image map*) bármely pontjára kattintva kiemelhető legyen (*CSS:target* színezéssel) a végleges szöveg vonatkozó sora, és viszont, a végleges soroktól kiindulva, kiemelhető legyen (eltérő színnel szűrve) a grafikus kézirat mindazon szava, amelyből a végleges sor fogant – hiszen a kéziratokon gyakran több nekifutással, eltérő területeken, áthúzott részeket a lap alján letisztázva bontakozik ki egy-egy sor vagy strófa. A nehezebben kikristályosodó verseknél gyakran két kézirat maradt fenn, a letisztázott és a korábbi, piszkos változat. Ezeknél megtekinthetőek, soronként választhatóak az összefüggések mindkét változatra vetítve. A kéziratokat keletkezésük sorrendjében adjuk közre, megjelölve, mely kötetben kerültek végül kiadásra. Keltetésük az időrendi mutatóban szerepel, ebben az időszakban három-négy nyár versírói terméséből szüretelte apám egy-egy kötetre elegendőnek ítélt költői termését.

A kéziratkiadáson felsőéves, mesterszakos hallgatókkal dolgozunk 2009 óta, folyamatosan fejlesztve az eljárást, munkánk eredménye eddig 170 vers kézirat-eredetének felmutatása. A félév során négy kézirat (dupla kéziratokat választva ez két vers webrevitelét jelenti) feldolgozásánál többet nem érdemes elvárni – a feladat szépsége és aprólékossága, a segített, együtt végzett első kéziratfeldolgozást követő önálló munka izgalma és a „működő” eredmény sikerélménye így maradhat örömmel végzett, tanulságos gyakorlat.

Pünkösdi hírnök

A Fodor András hálózati életműkiadás a kéziratok mellett megjelenő végleges változatú verseken kívül 2010-ig valójában nem tartalmazott teljes műveket. Az életmű ívének érzékeltetését a vers- és esszékötetek, valamint a válogatott versfordításkötetek tartalomjegyzékének webrevitelével, indexelésével pótoltuk, s 2011-re teljessé vált a kötetborítókat is tartalmazó online bibliográfia, a címek, nevek, kiadási dátumok mutatóból is elérhető feldolgozottsága, ide értve a társfordítások, idegen nyelvű megjelenések és fontosabb, Fodor Andrásról szóló tanulmánykötetek szerepeltetését is.

A teljes szöveges digitalizálást gátló, korábban említett akadályok ekkorra jelentős mértékben enyhültek: a tanszék infrastruktúrája fejlődött, a hallgatók is egyre nagyobb számban jelezték, hogy önállóan, saját eszközzel, az egyetemen kívül is képesek digitalizálni. 2010 és 2013 között alkalmam nyílt az Informatikai (ma Információtudományi) Tanszék kurzusain jelentős számú hallgatóval digitalizálási feladatokat irányítani, így az életmű teljes szöveges webrevitele is értelmet nyerhetett, hasznosulhatott mint oktatási projekt. A 2013. januári frissítés eredményeként olvashatóvá és kutathatóvá vált közel 100 új, mutatóval feltárt naplóbegyűjtés, 15 verskötet és 4 esszékötet teljes szövege.

Bár tudtam, s a weboldalakon figyelmeztető szövegben jeleztem, hogy OCR-hibák maradhattak, elkerülhették figyelmünket a webre vitt szövegekben, könnyű szívvel mondtam igent a Gondolat Könyvkiadó megkeresésére 2012 végén. A *Fodor András összegyűjtött versei* címmel 2013. Könyvhetére tervezett első kötet (1944–1976) összeállítása nem tűnt lehetetlen feladatnak, hiszen a költői életmű egészét – valamennyi sorkötetet – sikerült újra szerkeszthetővé tenni.

A munka mégis nehezebbnek bizonyult a vártnál, nem pusztán a szövegek végső, figyelmes korrektúráját igényelte. 1987-ben, *Pünkösdi hírnök* címmel apám összefoglalta addigi költői életművét egy komoly terjedelmű válogatáskötetben. E kötetet nem digitalizáltuk, hiszen feltételeztük, hogy tartalma, néhány ifjúkori vers kivételével a sorkötetek része. Nem számoltam azonban az élő, formálódó költői életmű természetével, azzal, hogy az 1987 előtt keletkezett versek *Pünkösdi hírnökbe* került változata, mint legutolsó, a költő által kontrollált változat módosulhatott, megváltozhatott. A filológiai trivialisitás, hogy *nincs szöveg*, csakis *szövegváltozatok* léteznek, engem is megrézfált. Több száz, gyakran csak központosítási, de nem ritkán jelzőket, szókapcsolatokat érintő változtatás érvényesítése szükséges még a szövegek utolsó, azaz *érvényes* változatának kiadásához, és ezek a változatok kerülnek majd vissza az online kiadásba is, 2013 nyarára. Természetesen e javítás és frissítés feladatát már nem terhelem hallgatóimra: a korrektorképzés nem szerves része tanulmányaiknak.

* * *

Visszatekintve tíz év elvégzett munkájára, korántsem szeretném túlértékelni a létrehozott gyűjteményt. A számomra személyesen is fontos webtartalom irodalomtörténeti értékei és hasznosíthatósága ellenére, korszerű tartalomszolgáltatásnak aligha nevezhető. Az *iNapló* és a *Fodor András hálózati életműkiadás* oktatási műhelyprojekt maradt, amelynek lényege továbbra is az egyszerű, alapvető in-

formatikai eszközökre és előképzettségre épített megoldások fejlesztése és alkalmazása a közös munka során, készség szinten elsajátítható webes affinitás. Bölcsész hallgatóim kvalitásaiban és kreativitásában bízva, de munkabírásuk és figyelmük határait kitépve, olyan reális feladatokban gondolkodtam, amelyek fejlesztik érzéküket a hálózati gyűjteményszervezéshez és tartalomszolgáltatások tervezéséhez, amelyek segítik őket a digitalizálás jelentőségének megértésében, a forráskutatás, gyűjtés, kompiláció felelősségének és szépségének felismerésében. A projekt hangsúlyos elemei a tér- és időélmény ábrázolása a virtualításban, az információkat hitelesítő személyek és kapcsolataik feltérképezése. E tényezők határozzák meg jövőnk információtechnológiai fejlődését, a hálózati közeg további alakulását, amint tér, idő, emberi kapcsolatok vonzó–taszító erőterei formálták – apám életművét is.

Fodor János

„KÖNYVTÁRÜGYÉRT” KITÜNTETÉS

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség május 15-én megtartott közgyűlésén Fodor Péter elnök „Könyvtárügyért” kitüntetést nyújtott át

JEHODA IMOLÁNAK,

a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar könyvtára vezetőjének és

KISS GÁBORNAK,

a zalaegerszegi Deák Ferenc Könyvtár igazgatójának

a magyar könyvtárügyért, illetve az Informatikai és Könyvtári Szövetségben végzett kiemelkedő munkájáért.

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk!

A könyvtárosi élethivatás

A mai könyvtárosok közül sokakról – e sorok írójáról is – elmondható, hogy eredetileg nem könyvtárosnak készültek, aztán mégis könyvtárosok lettek. Talán éppen ezért (vagy ennek ellenére?) a könyvtárosság, a könyvtárosi hivatás, mint téma, régóta foglalkoztat. Megszólaltam erről magasztosan, kicsit patetikusan¹ és „vallomásos formában” is.²

Könyvtár szakos koromtól „kísérnek” (kísértenek?) Dávid Antalnak a könyvtárosi hivatásról szóló gondolatai, amelyeket Káplány Géza közölt.³ Ez utóbbi név miatt figyeltem fel *A könyvtáros élethivatása a könyvtárosképzés tükrében* című írásra.⁴

Világképem szerint: nincsenek véletlenek. Babits Mihály írja – ugyan az irodalomról:

„A gondolatok ... egymásba fogóznak Ez a gondolatmenet az irodalom. A költők ... egymásnak felelnek idő és tér távolságain át. Egy lehetséges életmagatartás egyszer megtalált kifejezése fölébreszti a másik attitűd öntudatát, s akkor az is kifejezést keres. ... Homérosz fölébreszti Vergiliust, Vergilius Dantét, és a századok nem számítanak. Egymás nyelvén felelnek egymásnak: ez a világirodalmi tradíció. Egymás formáit, képeit, témáit veszik át. Nincs tökéletes eredetiség. A világirodalomnak közös nyelve van, fegyvertára és kincsesháza. Lehet a szavaknak új értelmet adni, lehet egy-egy új szót is csinálni: de csupa új szóval nem lehet beszélni.”⁵

Babitscsal együtt vallom, hogy író és író kapcsolata, találkozása nem véletlen, de talán író és olvasó, sőt olvasó és olvasó találkozása sem. Alkat, jellem, érzékenység és még sok minden más határozza meg azt, hogy kik lesznek később kedvenceink az írók közül. Ez az „érzékenység,” érdeklődés lesz az alapja annak, hogy kik lesznek a barátaink, vagy legalábbis kedves ismerőseink más olvasók közül. Írói attitűd vonz olvasói attitűdöt, és olvasói magatartás vonz további olvasókat. De vonzzák egymást a témák is, nevek is. A „találkozás” tehát nem a véletlen műve.

Nem véletlenül figyeltem föl hát Káplány Géza már korábbról ismert nevére és a könyvtárosi hivatásról szóló írására. Beszámolóját, ismertetőjét a szerző – kicsit meglepő módon – nem a szakmának, hanem az olvasóközönségnek írta, mert fontosnak gondolta, hogy immár a könyvtárhasználók felé fordulva megvilágítsa, mi a könyvtáros hivatása, miben áll a könyvtáros „mestersége”, mi a feladata? (Nem tudom, hogy azóta történt-e hasonló vállalkozás – szakmainak tűnő, könyvtárral kapcsolatos kérdésekről nem könyvtárosoknak szólni...)

Még napjainkban is elmondhatjuk, hogy a könyvtáros-foglalkozással az emberek többsége nem tud mit kezdeni. Iskolaképe, tanárképe mindenkinek van, hiszen iskolába – ha csak elemi iskolát végzett is – mindenki járt. De a könyvtárról és a könyvtárosságról kevesen tudják a laikusok, hogy ki az, mi a munkája voltaképpen.

Káplány Géza 1937-ben ezt írja:

„... az 'avatatlan' közönség köréből elég gyakran, még a könyvtárosi fülünk hallatára is, önkéntelenül felteszik azt a ráknézve (sic!) nem éppen hízalgó kérdést, hogy hát mi is tulajdonképpen az a könyvtáros ... ? Mintha bizony a könyvtárosság csak annyiból állana, hogy a szükséges könyveket megvásárolják, valamelyes katalógusba beírják, polcra helyezik, s onnét esetenként leveszik. – Ha ezenkívül a könyvtárosnak még valami más, dicséretes tulajdonságát is kiemelik, úgy leginkább 'csodás' memóriáját magasztalják, melyszerint (sic!) a kívánt könyveket és könyvcímeket emlékezetből ismeri, s továbbá, hogy a katalóguskönyvekben, illetve a kartoték-fiókokban olyan biztonsággal kutat.” ...

Ennek okát a szerző a következőben látja:

„A közönség körében a könyvtáros személyét s feladatkörét illető bizonytalanságnak, sőt tévhitnek oka tulajdonképpen (sic!) történeti előzményekben kereshető. Könyvtárak, tudjuk, régi időktől fogva léteznek, létezésüket... az emberi civilizáció hajnalhasadtáig vezethetnénk vissza. Ám ha könyvtárak már a régebbi időkben is voltak, kellett, hogy könyvtárosok is legyenek. De nincs még egy évszázada annak, hogy mai értelemben vett könyvtárosokról egyáltalán beszélhetünk. Közelmúlt időkig, amíg a könyvtárak, mint többé-kevésbé zárt gyűjtemények (templomi, szerzetesi, akadémiai, régi nemzeti stb. könyvtárak) kevésszámú privilegizált egyén, leginkább papok, tudósok, professzorok, tanítványok s esetleg néhány tudománykedvelő laikus szolgáltatásban állottak, nagy forgalommal nem dicsekedhettek, természetes, hogy azideig könyvtárosi élethivatásról vagy éppen rendszeres könyvtárosi státusokról nem igen lehetett szó. Tudjuk, hogy régebben könyvtárak vezetését s egész adminisztrációját az oda behelyezett egyes tudós professzorok, szerzetesek, kiérdemesült írók stb. tulajdonképpen hivatásuk mellett szinekuraszerű mellékfoglalkozásként üzték s mellettük, azaz alattuk, többnyire alacsony képzettségű egyének, mint skriptorok, kustodok, famulusok végezték a praktikumot, a tulajdonképpen 'érdemleges' munkát.”⁶

Káplány Géza jeles külföldi kollégája, Paul Ladewig munkáját⁷ idézi, bár nem szó szerint, amely könyvtártudományi írás 1912-ben jelent meg először – ekkor Gulyás Pál ismertette a Magyar Könyvszemlében –, majd 1917-ben másodszer, 1934-ben pedig harmadszor.

Mi az eredeti idézetet hozzuk Paul Ladewig munkájából:

„Egy régi könyvben lelt rá egykor a szerző különféle foglalkozások jellemzésénél a következőre: 'bibliothecarii és archivarii' [könyvtárosok és levéltárosok – a fordító megj.]. A kifejezést csillaggal látták el, az oldal alján pedig lakonikus tömörséggel az állt: 'lusták'. (A stílust jobban visszaadja Káplány Géza fordítása: lusta népség – a fordító megjegyzése). Az olvasóktól manapság is gyakran halljuk a megjegyzést: 'Nekik van a legjobb dolguk, hiszen kedvükre olvashatják bármelyik könyvet és képezhetik magukat.' Arra a vá-

laszra pedig, hogy hiszen mindenkinek a saját munkáját kell végeznie, jön az ellenkezés: 'de a könyvek legalább nem beszélnek vissza'. (Káplány Géza fordításában: A könyvek ugyan nem csinálnak lármát.) – A közönség tehát szívesen tartja a könyvtárost naplopónak, aki, ha tudós, túl keveset dolgozik a pénzéért; ha ügyintéző, akkor a legjobb esetben is gyakran csak alárendelt minőségben foglalkoztatott hivatalnoknak számít. Negyven évvel ezelőtt a merész 'Urania-Meyer' még meglehetősen becsmérően hangoztatta, hogy ha pályafutása egy bizonyos irányba haladt volna tovább, akkor 'legfeljebb' könyvtáros válhatott volna belőle. A nyilvánosságnak ezt a lenéző véleményét maguk a szakemberek is tovább erősítik kedvetlen megnyilvánulásaikkal szakmájuk 'gépiességéről', melyet a szolgálatban gyűjtött keserű tapasztalataik hatására adnak elő. Amíg az olvasó és a könyvtáros is azon a véleményen van, hogy a könyvtáros nemes feladatot csak tudományos munkával végezhet, mely együtt jár ugyan mindenféle egyéb hivatalos teendővel, ezek azonban a lehető legkisebb mértékűre szorítandóak, addig nem emelkedik a könyvtáros szakma megbecsültsége, és a könyvtár a nyilvánosságot irányítani képes lehetőségeit csak részben tudja kihasználni" – fordította Bitai Judit⁸.

Az „... ilyen felfogásnak a könyvtári szolgáltatások mérve, s még inkább a könyvtárt használó közönség adja meg az árát – véli Káplány Géza.⁹

„Általános a tisztázatlanság, mi is pontosan a könyvtáros feladata. Ezért részben maguk a könyvtárosok felelősek. Tömeges a száma ugyanis azoknak a vidám és gyakran jogosan rosszmájú történeteknek, melyek arról szólnak, mi módon 'tartják nyitva' hivatalnokaik, a könyvtárosok, ezeket a nyilvános intézményeket. Őt-hat évtizeddel ezelőtt még a következő tanáccsal indította útnak az apa egyetemre készülődő fiát: 'mindenekelőtt pedig legyél jóban a könyvtárossal'. Köztudott, milyen sikeresen és megfoghatatlanul tudta egy rosszindulatú hivatalnok egykor – és tudja szükség esetén ma is – megkeseríteni a tanulók életét. Megvolt bizonyára mindenkinek a maga oka. Az egyik könyvtárban talán nem szívesen engedtek bepillantást a zűrös állapotba vagy nem lehetett semmit biztosan megtalálni. Másutt a saját nyugalmát féltette a könyvtáros, hogy 'nehéz szolgálati kötelezettségeit' teljesíteni tudja. További helyen vagy esetben pedig talán személyes antipátia támadt a használóval szemben, ki tudja, miért. Mindegyik esetben károsult lett az olvasó. Az emberek régi szokás szerint napjainkban is – mintha ez valami igen dicséretes dolog volna – 'szeretetre méltó' könyvtárosokról beszélnek, míg inkább ennek ellentétét kellene ritka kivételként tapasztalniuk.”

A szerző szerint a könyvtáros személyére vonatkozóan kétféle vélemény él egymás mellett: az egyik, a „történeti”, hogy a valamely tudományágban szakemberek, akik könyveket is írnak, alkalmasabbak arra a feladatra, hogy miként kell a könyvekkel bánni. A másik: a könyvtári munkához (katalogizálás, kölcsönzés stb.) nem kell tudósnak lenni.

Káplány Géza azonban megkérdőjelezi, hogy valóban a „tudós szakemberek” alkalmasak-e könyvtári feladatok elvégzésére.

A fenti „közfelfogás” érthető és tartható volt mindaddig, amíg – a XIX. század folyamán – megnőtt a „könyvtermelés” és vele az olvasók száma is.

„A könyvtárhasználat gyakorisága maga után vonta a szolgáltatások kifejlesztését, s a közönség igényeinek fokozódó kielégítését, s így a könyvtári igazgatásra, annak adminisztrációjára mind nagyobb súlyt kellett helyezni.”¹⁰

Könyvtáros elődünk azt írja 1937-ben, hogy körülbelül fél évszázada indult el az a folyamat, hogy a könyvtárakban már nem professzorok, tudósok dolgoznak, hanem hivatásszerű könyvtárosok, a szerző így nevezi őket: „könyvtárigazgatók”.

A könyvtárosok körében azonban „ez az irányzat a könyvtárosi állás s tekintély lealacsonyításával [sic!] volt egyenértékű.” Ám a „modern könyvkultúra rohamos fejlődésével s a széles tömegeknek a könyvtárakba való beáradásával a könyvtárak jellege s a könyvtárosok feladatköre is alapjában meg kellett, hogy változzék.” A szemléletváltás lényege: a könyveket már nem a könyvtáraknak írják, hanem „íróik inkább arra törekednek, hogy gondolataik vagy eredményeik mentől szélesebb körben terjedjenek,” vagyis a könyvtárak már nem archívszerű gyűjtőhelyei az emberi tudásnak, ismeretnek, hanem „könnyű lelőhelyei a könyveknek”.¹¹

A XIX. századtól kezdve a könyvtárak szolgáltatóhelyekké váltak, a könyvtárosi munka pedig szolgáltatás-központúvá.

A „modern igazgató-könyvtáros” már nem „konzervátor” (könyvtárőr), hanem inkább „organizátor; a praktikus tapasztalat s az élet embere.” Káplány Géza ismét Ladewiget idézi, aki „e tekintetben még messzebb megy, s azt állítja, hogy az igazi modern könyvtárosnál bizonyos hadvezéri képességek sem hiányozhatnak, mert az örökös rend csak akkor válhat valósággá. Csupán olyan katonás beosztás és ügymenet mellett, ahol minden kiformalódott, s ahol bizonyos kifinomodott s legudvariasabb formák között az egyes határköri körökön belül is bizonyos önállóság érvényesül, ott lesz lehetséges a legkisebb erőfeszítéssel legtöbbet nyújtani”.¹²

Káplány Géza és Paul Ladewig szavaiban felfedezhetjük azt a modern, mednezment szemléletű, szolgáltatásközpontú könyvtári-könyvtárosi munkát, melyet a XX. század utolsó évtizedeitől kezdtünk el tudatosan művelni.

„Nem igaz” – mondja Káplány Géza továbbra is Paul Ladewiget idézve – „hogy a könyvtárosok inkább csak könyvcímeket ismernek, amint azt némely szak tudós ma is bizonyos lenézéssel vallja. A mai könyvtáros sokkal többet tud, mint egyszerűen csak könyvcímeket, ismeri könyveit, s tudja, mi áll bennük. Mindenekelőtt könnyebben ellátja az olvasó szükségletét s bizonyos routine-val s emberismerettel felfegyverkezve csakhamar feltalálja azt, ami az olvasónak kell vagy kellene.”

A könyvtárosok nélkül „a tudományos munka kerékforgása vagy más kutatómunka nehezen menne. Szakszerűség szempontjából a könyvtáros érdeklődési köre tán bizonyos szétforgácsolódást jelent, de az ő polyhistszerű felszínessége mégis bizonyos praktikus sokoldalúságot takar, mely lehetővé teszi azt, hogy esetleg szomszédos tudományterületek irodalmában se érezze magát elhagyatva” – állapítja meg.

„A szakirodalom óriási mérvű felduzzadása s ezzel kapcsolatban nagy tömegeknek a közkönyvtárakba való tódulása tette tehát elkerülhetetlenné azt,

hogy a régebbi többé-kevésbé zárt könyvtárak változott viszonyok követelményeihez alkalmazkodva szélesre tárják kapuikat az idők dörgedelmes sürgetéseire. Ugyanez a sürgető szükség hozta létre szinte máról holnapra mindenhol a kisebb-nagyobb nyilvános könyvtárak százait is. De ugyanez a szellem fűjt riadót a könyvtárak évszázados dohos, homályos termeibe, megriasztva az ott poros kódexei közt fenséges nyugalmában elmerült archivista könyvtárórt. ... Könyvtárak, melyek elébb inkább könyvek konzerváló helyei voltak az örökkévalóság számára, ezentúl szolgáltatásaiban a való életszükségleteivel keresnek kapcsolatot, hiszen a könyvtár arravaló, hogy használják, a könyvek pedig arra, hogy mentől többen forgassák. A könyvtárak ezen átalakulása tehát a könyvtárosokat is új feladatok elé állította. Mindenekelőtt a professzor-könyvtáros helyébe az adminisztrátor-könyvtáros kellett, hogy kerüljön, mert a könyvtáros legalábbis nem a tudománnyal, hanem a könyvtárral s annak közönségével kell foglalkozni. A könyvtáros különben is nem annyira a tudományok, mint inkább a kultúra embere, s ebben a szerepében nem kisebb a tudományok emberénél. De a könyvtárosnak, általános tudományos felkészültségén felül van még külön tudománya is.”¹³

Ennek a külön tudománynak a jelentőségét, fontosságát bizonyítja, hogy elsajátítására tanfolyamok indulnak szerte Európában, és 1937-ben először hazánkban is.

„... a könyvtárt látogató közönség szempontjából halaszthatatlan fontosságú, ... hogy a fiatal könyvtáros-generáció nálunk is rendszeres elméleti és gyakorlati kiképzésben részesüljön, hogy nálunk is legyenek immár 'képesített' könyvtárosok. Mi régebbi évjáratúak akár egyszerű könyvtárosok, akár mint némelyek közöttünk európai hírű bibliográfusok vagy nagy könyvtárak magas állású főigazgatói – tudományos előképzettségen felül, tisztán önszorgalmú munkánk útján: autodidaktikus módon váltunk könyvtárosokká.”¹⁴

Az 1937-ben először elindított könyvtárosképző tanfolyam fontos állomás volt a magyar könyvtárosság történetében, mert a hazai könyvtárakban dolgozó, addig csak magukat autodidakta módon továbbképző „könyvtárosoknak” alkalmuk nyílt arra, hogy szakszerű elméleti és gyakorlati kiképzésben részesüljenek. Káplány Géza szerint ez a tanfolyam segítette abban, hogy a könyvtárak fiatal személyzete más szemmel nézze könyvtárát, új erővel folytassák munkájukat. Ezzel „valami fontosat is nyertek, mit úgy hívunk: könyvtárosi öntudat.”¹⁵

Vajon mit jelentett a könyvtár, a könyvtáros foglalkozás, hogyan rajzolták meg a könyvtáros alakját ebben a korszakban?

A könyvtárossal kapcsolatos „irodalmi példák” minden könyvtáros és minden „olvasó ember” számára ismertek. Amikor „a” könyvtáros alakját irodalmi-filozófiai példákkal idézzük meg – immár klasszikusan – leginkább Hamvas Bélát¹⁶ citáljuk vagy Jorge Luis Borges műveit, egyes szám első személyű könyvtáros-alakját.¹⁷ (Kettőjük megállapításait – könyvről, könyvtárról, könyvtárosról – köti össze és kezd nevükben párbeszédet Végh József – *Borges, a könyvtárban élő ember, Könyvemberek. Hamvas és Borges beszélget*¹⁸ című írásában. Hamvas és Borges nagyjából kortársak voltak.)

További érdekes (szép)irodalmi példákat olvashatunk még a somogyi könyvtárosok blogján¹⁹ a könyvtárossal Paulo Coelho-tól Ljudmila Ulickajaig. Különös, hogy a citátumokból kimaradt Umberto Eco, akinek *A rózsza neve* című regénye az egyik – ha nem „a” – legfontosabb szépirodalmi mű, amely a könyvtárról és a könyvtáros(ok)ról valaha született, úgy hogy amellet még sok más egyéb fontos kérdéssről is szól. A blogon szerepel azonban Szerb Antal *Pendragon legenda* című műve.

Umberto Econál a könyvtár a tudomány tárháza, a könyvtáros pedig a szellemi értékek, az ismeretek (féltékeny) őrzője. Szerb Antal regényében a könyvtáros könyvbolond-ember, illetve aki könyvbolond, az alkalmas, hogy könyvtáros legyen. A főszereplő, Bátky János mondja magáról:

„Elöntött a semmihez sem hasonlítható melegség, amit mindig érzek, ha sok könyvet látok együtt. Legjobb szeretnék ilyenkor henteregni, fűrödni a könyvekben, szagolni a régi könyvek csodálatos porszagát, minden porusommal könyvet érezni. [...] ... az egyik eksztázisból a másikba estem. [...] Belemelegedve a könyvörömbömbé, nem törődtem az angol jólneveltség alapszabályával, mely szigorúan tilt minden magyarzó hangot. [...] Nem voltam józan, a bibliofilia mámorában éltem. [...] Milyen csodálatos dolog a könyv! Csak ül, ül a polcon, és nem látszik rajta semmi, egy szót sem szól. Azután az ember kinyitja, és még mindig nem tud semmit, mert az ősnymtatványoknak nincsen címlapjuk. Azután az ember megnézi hátul, a kolofont, és akkor látja, hogy egy Caxton van a kezében, egy főherceg, egy pápa! Van-e ember, aki ilyen tökéletességre tudja vinni a diszkréciót? A délelőtt elmúlt azzal, hogy bemutatkoztam a legnevezetesebb könyveknek.”

Ezek alapján mondja róla a regény egy másik szereplője: *„De ha olyan abszolút könyvbolond, amilyennek nézem, kinevezzük főkönyvtárossnak Mrs. Roscoe Rainbow Head-i kastélyába.”*²⁰

Szerb Antallal már vissza is értünk „vizsgált korunkba”, a két háború közötti Magyarországra – a *Pendragon legenda* ugyanis 1934-ben jelent meg.

Persze akár Hamvas Bélát, akár Borgest, akár Szerb Antalt idézzük a könyvtáros náluk – és más későbbi szépirodalmi műben is – nem a könyvtáros végzettségű, könyvtáros foglalkozású ember, hanem a „könyves-ember”, a könyvszerető, a bibliomán ember.

A szépirodalmi–filozófiai utalások után nézzük meg, vajon hogyan jelent meg a könyvtárosi identitástudat és öntudat a két háború között, a korabeli könyvtárosok körében?

A fentebb, részletesebben idézett Káplány Géza íráson túl, ha belenézünk a korabeli szaksajtóba, a következő megfogalmazásokat találjuk a könyvtárossal, a könyvtárosi hivatásról.

Asztalos Miklós *Könyvtári racionalizálás* című írásában ezt mondja:

„A könyvtári munkában jelentkező bonyodalmak kiküszöbölésére, a könyvtári munka mechanizálására feltétlenül szükség van ott, ahol a munka még

nem pontosan körülírt szabályok szerint, nem munka-szalag módjára halad. Különösen oly könyvtárakban lehet erről szó, amelyek régebbi alapításúak s munkarendjük az újabb időkben nem tétetett korszerűvé, s így egész sereg ballasztal van terhelve, lévén egyedüli szabályozója az a 'szájhagyomány' útján terjedő 'házi szokás', amely az idők folyamán nem egyszer véletlenek hatására alakult ki. De szükség van erre az olyan könyvtárakban is, amelyekben a könyvvel kapcsolatos összes feldolgozási munkákat egy-egy tisztviselő végzi a cédulázástól, a szakozáson és beszámolózáson át a raktározásig. Ilyenkor megtörténhetik, hogy a szokás által irányított könyvtári eljárás oly mérvű érvényesülést enged ugyanazon munkánál két egymással szemben ülő tisztviselő egyéni felfogásának, hogy két könyv egyidejűleg lényegesen másként dolgozódhatik (sic!) fel egyazon szobában is. Az újabban nem szabályozott munkamenetű régi könyvtárak szokás-gyakorlata és a munka-szalag hiánya széles teret ad a tisztviselők egyéni szabály magyarázásának és egyéni munkamenet kialakításának. A könyvtárban pedig ennek a kettőnek nem szabad előfordulnia. Különösen nagy a lehetőség erre a magyarországi könyvtárakban, mert nálunk nem lévén könyvtáros-képzés, eltekintve egy-két intézmény eléggé nem dicsérhető belső nevelésétől, a könyvtári szolgálatba vetődött tisztviselők gyakran életük végéig autodidakták maradnak s – ami még rosszabb – veszélyes álszakemberekké lesznek.”²¹

Nyíreó István *A könyvtárosképzés irányelvei* című cikkében ezt írja:

„Bár a könyvtárak több ezer éves múltjában a kiváló szakemberek egész sora igyekezett a gondjaira bízott gyűjteményt minél teljesebbé kiépíteni, annak megőrzéséről a lehető legjobban gondoskodni és teljesítőképeségét magas színvonalra emelve egyúttal ki is terjeszteni, a könyvtárosi munkakör mindenhol csak aránylag későn fejlődött tudatos hivatássá. Sokáig ugyanis az volt a közhit, hogy a könyvek szeretete, vagy akár a tudományok valamelyikében való különösebb elmélyedési kedv egyúttal a könyvtárosi pályára is képesíthet. Bizonyára felesleges volna azonban arra hoznunk fel példákat, hogy a csak e szempont szerint kiválasztott, sőt sokszor még e követelmény figyelembevétel nélkül is szinte véletlenül a könyvtárakba sodródott alkalmazottaknak s gyakran a vezetőknek is csak mily kis százaléka mozdította valóban elő intézete fejlődését. Tudjuk, hogy milyen sajnálatos károk érték a könyvtárakat a szakképzetlen igazgatás, az elhamarkodott, vagy teljesen keresztül nem vitt munkatervek miatt, a rendszeres fejlesztés menetének elhanyagolása, a soha vissza nem térő ritka gyűjtőalkalmak kellő ki nem aknázása, vagy éppen a gyűjtemények célszerűtlen elhelyezése, hanyag feldolgozása és nem eléggé kiméletes használata folytán. Ez indokolja, hogy a művelt országokban az intéző hatóságok a könyvtárosi karral válllvetve igyekeznek gondoskodni a feladatok alapos megoldásáról, ami pedig nem lehet más, mint a könyvtári pályára lépőknek minél magasabb, tehát a szükségletekkel lehetőleg arányos szakképzettségéről való intézményes gondoskodás.”²²

Az 1937-ben lezajlott első könyvtárosképző tanfolyamon **Fitz József**, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója *Könyvtári igazgatás* címmel tartott előadá-

sokat. A tanfolyam anyagát a hallgatók megjelentették nyomtatásban. Ebben az előadásvázlatban Fitz József ezt mondja a könyvtárosról – helyesebben a „könyvtári személyzetről”:

„A jó könyvtárostól legelőször az udvariasságot követelhetjük meg. ... A könyvtárosnak mindig adnia kell, igen sok esetben nem mindennapi természetű felvilágosításokat. Ne legyen benne a laikusabb olvasóval szemben tudományos gőg. Tisztelje mások tudását. Éppen a könyvtárosnak kell szerénynek lennie, mert látja maga körül az emberiség óriási, még sok-sok emberéleten keresztül is kimeríthetetlen, végigolvashatatlan szellemi termékét. A leglehetősebb kérdéseket is udvariasan kell fogadnia. A könyvtárosnak rendszeretőnek kell lennie. Legyen rendes az asztala. Kudora²³ szerint a könyvtár legveszedelmesebb ellensége éppen a könyvtári tisztviselő, mert lefoglalja a könyvet. A tisztviselőnek a könyvtár használatában csak annyi joga van, mint a publikumnak.”²⁴

Dávid Antal *Gyakorlati könyvtártan* című előadásaiban ezt tanácsolta:

„A könyvtáros ne legyen szaktudós! A könyvtárosság készséget jelent, mely szükséges ahhoz, hogy valamely szakban produktív munkát végezzen. A könyvtártörténet lehet például egy könyvtárosnak speciális szaktudománya, de nem képesít valakit arra, hogy jó könyvtáros legyen. A jó könyvtáros érdeklődésének ki kell terjednie az egész életre, mert a könyvtár maga az élet!”²⁵

Arra a sokat vitatott kérdésre, legyen-e maga is tudós valamely szakon, röviden azt felelhetjük, hogy jaj, annak a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. Minden vitán felül kétségtelen azonban, hogy holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető. [...]

... egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatosság a nagyvilági fölényességgel, és mindenek felett legyen meg benne a veleszületett és önneveléssel tökéletesített segítőkészség. [...]

Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon kiművelt tiszta fej és egészséges tiszta szív.”²⁶

JEGYZETEK

- 1 Ásványi Ilona: „[A könyvtáros] afféle középhely egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között?” Egyházi könyvtárosok a XXI. század elején. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2011. 7. sz. 10–16. p.
- 2 Két egyházi könyvtáros portré... az 1950-es, 1960-as évekből és az 1990-es, 2000-es évekből Szennay Andrással Ásványi Ilona, Ásványi Ilonával Kövécés Ildikó beszélget. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2010. 5. sz. 29–44. p.
- 3 Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet. In: Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése Bp., A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943.

- 4 Káplány Géza: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. Budapest, Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1937. (Klny. A Műszaki Bibliográfiai Közlemények 18. számából) 18 p.
- 5 Babits Mihály: Az európai irodalom története Bp. Nyugat, 1942.
- 6 Ld. 4. jegyzet – 1. p.
- 7 Ladewig, Paul: Politik der Bücherei. Eine Grundlegung, ihrer Aufgaben im Kulturleben der Gegenwart. Leipzig, A. Lorenz, 1934. – 3. Auflage. – X. 490 p.
- 8 Ld. 7. jegyzet 20. p. – III. fejezet: A könyvtáros munkája a közvélemény szerint.
- 9 Ld. 4. jegyzet – 2. p.
- 10 Ld. 4. jegyzet – 2. p.
- 11 Ld. 4. jegyzet – 3. p. (passim)
- 12 Ld. 4. jegyzet – 3. p. – (passim)
- 13 Ld. 4. jegyzet – 3. p.
- 14 Ld. 4. jegyzet – 18. p.
- 15 Ld. 4. jegyzet – 18. p.
- 16 Hamvas Béla: A melankólia anatómiája. Robert Burton, a XVII. század egzisztencia-filozófusa. = Pannonia. Pécsi egyetemi tudományos folyóirat, (6) 1940. 1. sz. 61–71. p.
- 17 Borges, Jorge Luis válogatott művei. 1. A halál és az iránytű. Elbeszélések. Bp., Európa, 2008. 339 p. 2. Az örökkévalóság története. Esszék. Bp., Európa, 2009. 402 p. 3. A tükör és a maszk. Elbeszélések. Bp., Európa, 2009. 329. p.
- 18 Véghe József: Borges, a könyvtárban élő ember. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (8) 1999. 11. sz. 45–50. p. Uő: Könyvemberek. Hamvas és Borges beszélget http://www.artline.hu/article_Vegh_Jozsef_Konyvemberek
- 19 Szabadpólc – a somogyi könyvtárosok blogja: <http://szabadpalc.blogspot.hu/2012/04/es-on-mit-gondol-konyvtarosarol.html>
- 20 Szerb Antal: A Pendragon legenda. Bp., Magvető, 1962 – 66–67. p. (passim), 174. p.
- 21 Asztalos Miklós: Könyvtári racionalizálás. = Könyvtári Szemle 1935. október 25. 3. szám. 17–18. p.
- 22 Nyíreő István: A könyvtárosképzés irányelvei. = Könyvtári Szemle 1935. december 5., 6. szám. 41–43. p.
- 23 Kudora Károly (1851–1916) könyvtáros, bibliográfus, az első magyar *Könyvtártan* (1893) szerzője.
- 24 Fitz József: Könyvtári igazgatás. In: Könyvtári előadások. Az 1937. évi február 1–március 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata – kéziratként – Budapest, Kiadták a tanfolyam hallgatói, 1937 – 42. p. (a jegyzet nem folyamatos számozású – minden előadás külön oldalszámozott).
- 25 Dávid Antal: Gyakorlati könyvtártan! In: Könyvtári előadások. Az 1937. évi február 1–március 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata – kéziratként – Budapest, kiadták a tanfolyam hallgatói, 1937 – 2. p. (a jegyzet nem folyamatos számozású – minden előadás külön oldalszámozott).
- 26 Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet. In: Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése Bp., A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943.

Ásványi Ilona

Román Lászlóné
(1929–2013)

Tisztelt Gyászoló Család! Tisztelt Gyászoló Kollégák, Barátok!

Alig fél éven belül újra gyászol Baranya megye könyvtáros társadalma. Tavaly veszítettük el Surján Miklóst, és most búcsúzunk Román Lászlóné Marikától, a fedledhetetlen vezetőtől, a nagyszerű kollégától, aki tizenkét éven át volt a jogelőd Baranya Megyei Könyvtár igazgatója.

Nyírbaktán (ma: Baktalórántháza) született 1929. szeptember 17-én. A kisvárdai Orsolya rendi Polgári Leányiskolába járt 1940 és 1944 között. Filozófia szakosítót végzett, majd 1952–1957 között a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanársegédként dolgozott. 1961-ben jogi képesítést szerzett, ezután külső előadóként a Jogelméleti Tanszéken oktatott. 1957-től tizenhét évig a Pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa; ez idő alatt a könyvtári munka valamennyi szakterületét végigjárta, a kölcsönzéstől az igazgató-helyetteséig.

Legendás alakja volt a magyar könyvtáros társadalomnak. Barátai, kollégái az egész országban gyászolják. Gyászunkban osztozó személyes üzenet jött Billédiné Holló Ibolyától, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségi tagjától; Pallósiné Toldi Mártától, az IKSZ Megyei Könyvtári Tagozata nevében; Escher Ilonától, a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár nyugdíjas igazgatójától; Varga-Sabján Gyula nyugalmazott igazgatótól Kiskunhalasról, Fülöp Ágnestől, a KSH Könyvtár főigazgatójától, Kenyéri Katalintól, az EMMI vezető főtanácsosától és Ramháb Máriától, a kecskeméti Katona József Könyvtár igazgatójától is. Két kolléga üzenetét teljes terjedelmében adom közre; az első a Kenyéri Kataliné, a második pedig Ramháb Máriaé:

„Az első megyei könyvtárigazgatói értekezleten, amelyen könyvtári ügyekkel foglalkozó, pályakezdő jogászként részt vettem, Marika is első alkalommal vett részt a pécsi megyei könyvtár igazgatójaként. Két könyvtári ügyekkel foglalkozó jogász akadt össze először ebben a könyvtárvezetői körben, a bemutatkozás érdekes helyzetében akár össze is ütközhattünk volna. Ehelyett könyvtári és jogi szakmai tudása birtokában, bölcsességével, személyisége varázsával kedves emlékké varázsolta ezt az alkalmat. Később őt jobban megismerve, közvetlen, jó kapcsolat alakult ki közöttünk. Mindig nagyra becsültem problémamegoldó képességét és a véleményét; mindenkivel könnyedén elfogadtató, egyénien kedves stílusát. Okos, előremutató gondolkodása mellett kitűnő humora, öniróniája és mindig megőrzött nőiessége példamu-

tató lehet sok női vezető számára. Vele lehetett úgy együtt dolgozni, hogy közben sokat nevettünk, ez nagyon jó volt. Sok mindenről beszélgettünk, és a generációs távolság ellenére – sok mindenben egyetértettünk. Szavaim nem elégségesek tükrözni figyelemre méltó személyiségét, de bennem él jó emléke, és szeretettel őrzöm. Nyugodjék békében.”

„Egy pályakezdő fiatalnak mindig meghatározó, hogy kikkel teheti meg szakmai útján az első lépéseket. Még élek, hálás leszek a sorsnak, hogy nekem megadatott a legkiválóbb emberek segítő figyelmébe kerülni. Közülük is meghatározó volt számomra Románné Marika, nemcsak mint kimagasló műveltségű, tapasztalt, nagy tudású szakember, hanem mint szeretetet, kiegyensúlyozottságot, békességet sugárzó ember. Őszintén figyelte és értékelte a szakmai közéletben való előrehaladásomat, amit nagy ajándékként éltem meg. Mosolya mögött mindig biztos látás, kiváló értékítélet, egyedülálló humor húzódott meg. Azóta sem találkoztam hasonló kollegával, pedig nagyon hiányzik. Nagy vágyam volt újra egy jót beszélgetni vele, de a sors másként döntött erről. Köszönök mindent! Nyugodj békében!”

Drága Marika néni!

Az az igazság, hogy bennem élénken és meghatározó módon él, ahogy és amilyenek megismertelek sok-sok évvel ezelőtt egy februári napon, amikor én még éppen csak túlléptem a 20-as éveimet. Akkor a Baranya Megyei Könyvtár igazgatója voltál. Bár 2010-ben már megtehettem, hogy személyesen elmondjam, milyen hálás vagyok minden segítségért, amikor „búcsúztattuk” a régi, Apáca utcai épületet, azért most, még egyszer, utoljára... nagyon köszönöm tanácsaidat, szakmai és emberi támogatásodat.

Olyan igazgató voltál, aki mindig határozott és magabiztos, akire fel lehet nézni. Úgy gondolom, hogy viszonyítási pont vagy ma is azok életében, akik most itt állnak körülötted, mert a megyei könyvtárban töltött tanulóéveink egyik örökös jelképe vagy immár.

Marika néni még életében vált a könyvtáros szakma meghatározó alakjává. Fursza és mégis érthető, hogy sokszor a szörnyű halál döbönt rá bennünket arra, hogy olyan kevés dolog van, ami összeköt minket, és olyan kevésbé becsüljük meg ezeket.

Bár többször kijelentette, hogy ő nem könyvtáros..., én mégsem ismertem nála jobb és tájékozottabb, felkészültebb könyvtárost; lenyűgöző volt, ahogy motiválni tudott, s elképesztő volt a munkabírása is. Igazán ezt csak az ő szavai tudják illusztrálni megfelelően. Három különböző időpontból valók az idézetek: 1978-ból, 2005-ből és 2012-ből:

„A könyvtári munka gyönyörű. Ez persze nem azt jelenti, hogy a könyvtáros napi nyolc órát olvas. Azt jelenti, hogy a könyvtáros természetes környezetének tekintheti a könyvet, a szépirodalmat és a szakirodalmat. A könyvtárosi munkához hozzátartozik az olvasás, akár csak a vizsgához a felkészülés, az előzetes tanulás.”

„Nem könyvtárosnak készültem, de annyira megszerettem ezt a tevékenységet, hogy amikor 1963-ban hívtak vissza a jogi kar jogelméleti tanszékére, nemet mondtam. Szép világ, izzig-vérig kulturális környezet a könyvtár világa.”

„Ennek a hivatásnak, vagy szakmának, ki hogyan mondja, van valami olyan vonzása, ami megköti az embert. Én azt gondolom, azok akik most könyvtárosként könyvtárban dolgoznak, azok érzik ezt, hogy van valami olyan erős kötése ennek az intézménynek, legyen az tudományos könyvtár, közművelődési könyvtár, iskolai könyvtár, ami nem engedi el az embert végül, és szívesen dolgozik ott a könyvtárban.”

1978 és 1990 között a Baranya Megyei Könyvtár igazgatója volt.

„A megyei könyvtár volt az a könyvtár, ahol úgy érzem, hogy kiteljesedtem, mint könyvtáros. Tudniillik, oda igazgatónak kerültem, [...] lehetek önálló célkitűzéseim. Tehát ott módom nyílt arra, hogy amit én a könyvtárról gondolok, azt próbáljam megvalósítani. [...] azt gondoltam, hogy sok mindent meg kellene változtatni. Mindenekelőtt arra gondoltam, hogy ennek a könyvtárnak ki kellene lépnie a kölcsönző könyvtár szerepkörből, és a társadalmi változásokat követve információs intézménnyé kellene többek között szerveződnie” – mondta 2012. november 21-én, a könyvtár fennállása 60. évfordulóján rendezett ünnepségen.

Igazgatása alatt a Baranya Megyei Könyvtár jelentős fejlődésnek indult; helyismereti és zenei osztály szerveződött; 1985-ben az intézmény új épületszárnyal bővült, létrejött a szaktájékoztató rendszer. A fejlesztéseknek köszönhetően 1989-ben az intézmény tudományos könyvtári rangot kapott. A könyvtár funkcióinak változásáról a következőket mondta:

„Nem tartom szentségtörésnek, ha az író-olvasó találkozón kívül más rendezvény is van a könyvtárban. De soha nem lehet feladni az intézmény jellegét! Mindent meg kell adni, amit a könyvtár adni tud, de amit ad, az lehetőleg kötődjön az irodalomhoz és a dokumentumokhoz, amiket a könyvtár gyűjt és őriz.”

„Az olvasás olyan eszköz, amit nem lehet mással helyettesíteni. Lehetőség van átélésre, munkába fogja a képzeletet, igazodni képes az egyénhez, érdeklődéséhez, felfogóképességéhez, olvasni szinte mindenütt lehet, ha hagyják, és bármennyi ismétlést tesz lehetővé: azaz egyszerre számos vágy és lehetőség kielégítője!”

A Baranya Megyei Könyvtár igazgatójaként nemcsak a saját hálózata érdekében munkálkodott: nemcsak a megyei könyvtár munkaszervezetét és a végzett munka minőségét javította meg, hanem az egész könyvtárügynek is megyeszerte tekintélyt, és a korábbinál sokkal nagyobb megbecsülést vívott ki. A könyvtárközi együttműködés fő mozgatója, a Megyei Könyvtárközi Bizottság újjáalakulásának egyik kezdeményezője volt. A Művelődési Minisztérium mellett működő Országos Könyvtárügyi Tanács tagjaként részt vett több fontos dokumentum, irányelv kidolgozásában. A közművelődési és az iskolai könyvtári szakfelügyelők munkaközösségének vezetőjeként szintén úttörő munkát végzett.

Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el: Felsőoktatási Tanulmányi Érdeméremmel (1962), Munka Érdemrend bronz fokozatával (1978, 1981), Szabó Ervin-díjjal (1982), Megyei Közművelődési Díjjal (1985), Bugát Pál-éremmel (1988), a Baranya Megyei Közgyűlés elnökének Kitüntetési Díjával (2005).

A könyvtár társadalmi szerepéről, feladatáról a következőket mondta 2012-ben:

„Én tehát a könyvtárt társadalmi szükségletnek tekintetem és tekintem, és azt gondolom, hogy azért van, azért érdemel meg minden törődést, azért érdemel meg minden támogatást, azért érdemel meg nagyon képzett kulturális vezetőket, mert a társadalomnak szüksége van erre az intézményre. És még hadd legyek próféta (prófétanő), azt gondolom, hogy nem fejlődhet olyan sokat, vagy nem fejlődhet olyan irányban a társadalom, hogy a könyvtárt kinője, mint egy ruhát. A könyvtár, énszerintem, bármennyit modernizálódik az életünk, a társadalom, a könyvtár örök intézmény marad.”

Marika néni rakta le tehát a megyei könyvtár mai napig is érvényes működési rendjének meghatározó alapjait. Ő volt, aki az intézmény fejlődése érdekében megtette a fontos kezdeti lépéseket, és hangyaszorgalommal, áldozatos munkával hozzájárult ahhoz, hogy a múlt század utolsó évtizedeitől Baranya megye könyvtára – szakmai körökben is – elismert, országos hírű intézménnyé vált.

Az elmúlt években, a kórházban, nagybetegen töltött hosszú hónapok alatt is példát adott nekünk. Emberfeletti fegyelemmel, lelki és testi erővel viselte a rá mért szenvedést. Amikor 2011-ben Szabó Ferencné Anikóval meglátogattuk Mária-nap alkalmából; láttuk összetört testét, de mégis ő adott nekünk erőt. Ott is viccelt, szellemes volt, nem hagyta el öniróniája, és hibátlanul működött briliáns memóriája. Erőt adni mentünk hozzá látogatóba, de nem tehattük meg, mert nem adott rá esélyt. Elmesélte, hogy mit olvas éppen, és persze minden érdekelte a könyvtárral kapcsolatban, és mindent hallani akart a Tudásközponttól is. Lefogyva, betegten, minden kis mozdulatáért küzdve is ő volt az erősebb, ő biztatott minket, ő adott reményt. Egyszer érzékenyült csak el: „jó, hogy jöttetek, jó volt hallani a könyvtárról, gyertek máskor is...” – mondta a látogatás végén.

Egy ember végső megítélésekor az utódok számára erényei adhatnak támaszt: folytatni munkáját, megpróbálva megvalósítani gondolatainak legjavát, hozzáátéve sajátunkat tehetségünk és legjobb képességünk szerint Ez tehát a mi feladatunk. A jelképes stafétabotot a legutóbb, s egyben az utolsó találkozásunkkor, 2012. november 21-én, a megyei könyvtár 60. születésnapjára rendezett ünnepségen vettük át tőle mi, a Csorba Győző Könyvtár jelenlegi munkatársai.

Drága Marika néni! Az űr, amit távozásod jelent, csak úgy lesz méltóan betöltve, ha töretlenül, minden akadállyal szembeszállva és folyamatosan dolgozunk azért az intézményért, amelyért Te a legtöbbet tettél és a legjobban szerettél.

Nyugodj békében, emlékedet mindannyian örökké megőrizzük!

(Elhangzott a Pécsi Köztemetőben, 2013. május 3-án.)

Szabolcsiné Orosz Hajnalka

A Kölcsey Társaság füzetei (II.)

E folyóirat egyik jóval korábbi számában (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 8. sz. 48–53. p.) tudósítottunk arról, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szorgalmazására 1988-ban megalakult a Kölcsey Társaság, a költő szülőhelyéhez, Szatmárcsékéhez közeli székhelyen, Fehérgyarmaton. Itt alapozódott és indult, elsősorban az irodalmi, de a közművelődési, kulturális programokat megfogalmazó értelmiségi közösségnek a sokoldalú tevékenysége. Középpontban – hosszú távra tervezve –, a Kölcsey-kultusz ápolása, a reformkor kiemelkedő alakja életművének feltárása, tudományos igényű feldolgozása, szélesebb körű megismertetése állt és áll mind a mai napig.

Az első, közel másfél évtized munkálkodásának, hagyományörző tevékenységének kiadványozásban megtestesült eredményeiről már szoltunk tehát. Alábbiakban az azóta eltelt időszak, a 2000 után megjelentetett kötetekre irányítjuk a figyelmet, azokra, amelyek betekintést engednek az újabb kutatási területekre, s bizonyítják a *Himnusz* költője szellemének jelenvalóságát, továbbélő hatását.

A Kölcsey-életmű kutatásának igen fontos részterületét képezi a költő halálára, temetésére, végső nyughelyének körülményeire vonatkozó kérdések tisztázása, az azokra adott tudományos igényű válaszok. A szatmárcsekei temető ősi kultúrák rekvizitumait idéző különlegessége, a magyar temetkezési szokásoktól eltérő, archaizáló stílusjegyeket hordozó jellege, a fejfa-sírjelek egyedisége régtől magukra vonták a figyelmet. Szélesebb körben keltettek érdeklődést, e témában korábban néprajzi dolgozatok is születtek.

A magyar család-gyökerű Amadeo Boros *Csónakutazás a halál után* című kötet a legújabb ebben a sorban – alcíme szerint *Kultúranropológiai és etnológiai vizsgálatok a szatmárcsekei csónak alakú fejfák tárgykörében*. Ő a jelzett szempontok komplexitásában elemezte és kötetében összegezte vizsgálódásának ebbeli eredményeit. Az olvasmányos modorban élénk tárt szakszövegben szó esik mindarról, ami a népélet, a néphagyomány kérdése, és a gyász kapcsán az itt élők hitvilágával, halottkultuszával kapcsolatban megfigyelhető volt. Ebből az ismeretanyagból eredeztetve jutott el a szerző következtetéseivel a csónak alakú fejfák történetének rekonstrukciójáig.

A másvilági létre vonatkozó végső titkok bár megfejthetetlenek, a szövegből idézzük: ... *a fejfákba vésett betűk* (ABFRA), *a boldog feltámadás hitéről és reménységéről* *szólnak*. Az impozáns síremléssel együtt hirdetik Kölcsey jelenvalóságát.

A kötetet gazdag bibliográfia és fekete-fehér fotódokumentáció egészíti ki.

A következő mű, Csorba Sándor *Kölcsey Ferenc utóéletének első évtizedeiből* címmel, sok, eddig nem ismert ténnyel, értékes nővummal gazdagítja az életműre

vonatkozó irodalmat. A szerző levéltári bűvárkodásainak, a hagyatékkal kapcsolatos szemléinek publikussá vált eredményét hét tematizált fejezetben tárja elénk. Az első tanulmány *Kölcsey Ferenc halála, temetése és első síremléke* érzékletes leírásában a költő betegségére, utolsó napjaira, s az azt követő gyászos eseményekre vonatkozó eredeti forrásokból (pl. a csekei Református Egyházközség Anyakönyve), továbbá főként Kölcsey Antóniának és Kölcsey Kálmán nevelője, Obernyik Károlynak naplójából merít. Érdekességnek számító történeti tények idézik a jelzett múltat. Petőfi például, 1846 őszén több ízben is látogatta a *Szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad! Halmánál nincs kőszobor, melyre neve volna felírva...* Mindez felvetette egy panteon építésének a gondolatát. Ennek első változata – a ma látható korinthuszi oszlopfős csarnokot megelőzően – 1856-ban a tört márvány-oszlopos síremlék került felállításra. Sírja kegyeleti helyé vált, s a magyarság számára nemzeti kultuszteremtő erővé nemesedett. A könyv további, eseménytörténetet rögzítő dolgozatai a kor hangulatát idézik (birtokának sorsa; arcképének megfestése; műveinek első kiadása stb., köztük a *könyvtáráról* írt, szakmabeliek számára sokat mondó).

A több szálon futó Kölcsey-életmű kutatás megint más aspektusát jelzi a költő közel tízéves hivatali működése dokumentációjának feltárásából született kötet, a *Kölcsey Ferenc nótáriusi fogalmazványai Szatmár vármegye levéltárában*. Kiss András a kolozsvári intézmény főlevéltárosa öt évtizedes kitartó munkájának eredményeként gyűjtötte össze Kölcsey vármegyei jegyzőként saját kézzel írt fogalmazványait. Azokat az iratokat – ahogy Kiss írja – „...amelyekben nem nehéz felfedezni a vármegyei ügyintézés kormányzásban játszott szerepét, nyilvános politikai szereplése során elhangzott beszédeinek, javaslatának, egyszóval a politikus Kölcsey közéleti megnyilvánulásainak csíráit.” A műfajilag egységes forrásgyűjtemény szerkesztési feladatát Csorba Sándor vállalta magára. Tartalmi, formai jegyek alapján rendszeretellen közül a Kölcsey-féle beadványok, átiratok, leiratok anyagát, és magyar fordításban is megtalálhatók a latin nyelvű fogalmazványok. A kötetet Kiss András előszava vezeti be, és a szerkesztő utószava zárja. A Füzetek 14. tagja tovább árnyalja a Kölcseyről alkotott pályaképet: az országgyűlési követként megismert tekintélyes politikus hivatali működését a hozzáértés, körültekintés, rendszeret jellemezte.

A Társaság 15-ös sorszámmal jegyzett füzete – János István *Századok öröksége* című szövegválogatása – joggal nevezhető hézagpótló antológiának. Az irodalomtörténész Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kultúrtörténeti, irodalmi múltjára, vonatkozó, korábban folyóiratokban már megjelent esszéit, tanulmányait gyűjtötte egybe. A színes tematikát felvonultató dolgozatok nagy időívet fognak át, s a folyamatosság mélyáramában közvetítenek kultúrhistoriai háttérű prózai és lírai üzeneteket a régvolttól a máig. A szerző szándéka, célja – úgy véljük – éppen az, hogy az olvasót nagy léptekkel végigkalauzolja az *Irodalom és reformáció Kelet-Magyarországon a XVI. század végén* című írásának mondanivalójától, a XXI. századi jelenig, a *Költők a keleti régióban* – az 1982-ben indított, *Tiszta szívvel füzetek*-sorozat alkotói munkáinak bemutatásáig. Tanulmányai között megtalálhatók a hagyományörzés szempontjából kiemelten fontosak, a máig tartó hatásukkal megkerülhetetlenek, „*A fényre lépő ember*” (Bessenyei György); „*A dalköltőn fekszik átok*” (A lírikus Kölcsey); *Krúdy és a magyar múlt* (A három király törté-

nelemlátása); „*Nyugat csapatának keleti zászlója*” (Tisztelgés Móricz Zsigmond prügnyi emlékházánál). Írásában foglalkozik továbbá olyan témákkal, amelyek régióbeli kuriozitásuk miatt is figyelmet érdemelnek, mint például a kéziratos költészet. A kötetet Csorba Sándor szerkesztette.

(*A válogatás a XX. század Hymnus-értelmezéseiből*, a sorozat tizenhatodik füzetének második kiadás. A műelemzéseket tartalmazó füzetet, e folyóirat korábbi, jelzett 2000. 8. számában már ismertettük.)

„*Hazámat, nemzetemet mindég lángolva szerettem; magyarnak lenni büszkeségem volt, lesz örökre!*” Eme sorokat Kölcsey Pozsonyból írta legjobb barátjának, Szemere Pálnak az 1833. március 20-án keltezett levelében. Szatmár vármegye követeként az ott tartott országgyűlésen képviselte a rábizott közügyet, s a szövegből kiragadott mondat jól példázza a költő–politikus hitvallását, következetes magatartását. A levél megírásának egyébként a következő oka volt: Kölcsey akkortájt készítette elő műveinek kiadását, és Szemere szerkesztői minőségében volt segítségére ebben, ezért kért tőle életére, pályájára vonatkozó tájékoztató adatokat. A *Kölcsey Ferenc önéletrajzi levele és Hymnusának idegen nyelvű fordításai* című, a jelzett forrásanyagot filológiai gondossággal feldolgozó munka a sorozat tizenhetedik füzeteként 2007-ben látott napvilágot. A levél két változatban, autográf, valamint magyarázattal kiegészített szövegközlésben szerepel. Érdekes, értékes információt nyújt az olvasónak Kölcsey tanulmányairól, olvasmányairól, ismeretségi köréről, költői karakteréről. A kötet mellékletében a *Hymnus* fordítása található, több nyelven. A kötethez Imre László egyetemi tanár írt útbaigazító előszót. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta Csorba Sándor irodalomtörténész.

A tizennyolcadik füzet, értékorientált összegzés a Kölcsey Társaság működéséről. Megalakulásának 1987. évi előkészületeitől 2008-ig követi nyomon az ott folyó, nemzeti elkötelezettségű, kulturális hagyományörző és -élesztő tevékenységet. Ez a nem mindennapi múltidézés sajátos dokumentációban tárul elénk. A magyar reformkor nagy gondolkodójának alakját, a *Hymnus* költőjének, a szabadságeszme és felelősségtudat képviselőjének kiválóságát, a jelenben élő, kortárs értelmiségiek legjobbjai idézik, méltatják. Lélekemelő helyen, Kölcsey sírjánál, a szatmárcsekei temetőben meg a település református templomában, és reményt keltő időben, a *Hymnus* születése dátumához kötötten, a Magyar Kultúra Napján. Az itt tapasztalt, mással össze nem hasonlítható ünnepélyesség, a megszólalók emelkedettsége – köztük államfők, egyházi méltóságok, a művészeti élet reprezentánsai – nyilatkozatai, avató- és emlékbeszédei, valamint a hazafias érzelmű gyülekezet részvétele, felhangzó közös éneke, társadalmi életünk kivételes alkalmává avatják minden évben ezt a napot.

A Csorba Sándor irodalomtörténész szerkesztésében, Imre László egyetemi tanár előszavával közreadott kötet azon túl, hogy közelbe hozza ennek a polgári szellemiségű Társaságnak az életét, a magyarság jobblétéért való közös munkálkodás kötelességére is figyelmeztet. Reméljük, hogy a sorozat nem ez utóbbi, *Társasági élet Almosdon innen, Csekén túl* című, számadás jellegű kötetrel zárul, hanem majd továbbiak segítik ébren tartani a nemzeti imádságunk költőjének életműve iránti érdeklődést, tudatosítva fontosságát.

Futaky László

Könyvtárosok – a költő, a novellista és az életrajzíró

Az „alkotó könyvtáros” fogalma legalább öt esztendeje a szakmai köztudalom része, ugyanis 2008-ban jelent meg a *Madártávlat* című szépirodalmi antológia*, amely az „Alkotó könyvtáros” pályázatra beérkezett versek, novellák, regényrészletek, esszék, publicisztikák legjobbjaiból adott válogatást. Természetesen az alkotó könyvtárosok azóta sem ülnek ölbe tett kézzel, sorra-rendre jelentek és jelennek meg olyan szépirodalmi kiadványok, amelyek szerzőiben könyvtáros kollégákat tisztelhetünk. Néhányuk verseskötetét volt is szerencsém ismertetni a 3K oldalain.** Ott és akkor említettem meg azt a közhelyet, hogy a könyvtáros pálya szükségképpen igényli, hívja elő a személyiségből a kreativitást. Ez a kreativitás kinél-kinél más formában mutatkozik meg, sokaknál úgy, hogy a könyvtáros maga is tollforgató, műveket teremtő ember, alkotó szellem, aki szakcikkre vagy könyvtári esemény-beszámolókat írása mellett szépirodalmat is művel. Néhányan nem is akárhogyan! Így van ez azóta, amióta könyvtár és könyvtáros létezik, és így lesz, remélhetően, sokáig. (Lásd: Ásványi Ilona *A könyvtárosi élethivatás* című cikkét e számunkban. – *A szerk.*)

De visszatérve a régmúltból és a vágyott jövőből a mába: az elmúlt termékeny évek most ismét alkalmat teremtettek, hogy szemlét tartsak a kollégák újabb szépirodalmi munkái fölött. Szerzőiket aligha szükséges bemutatni,** így elegendő annyit elmondani róluk, hogy különböző korúak, nagyon eltérő érdeklődésűek, egészen különböző a világvégük, sokféle műfajban alkotnak, más-más könyvtári szakmai múltjuk van, de abban föltétlenül megegyeznek, hogy kreatív szellemű könyvtárosok, igazi alkotók a szó eredeti és nemes értelmében.

Tehát lássuk a műveket!

* *Madártávlat. Könyvtárosok irodalmi antológiája.* (Szerk. Mezey László Miklós.) Budapest–Gödöllő, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2008. 126 p.

** Mezey László Miklós: *Könyvtárosok és költők.* = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2010. 2. sz. 61–64. p.

** Mégis álljon itt néhány alapvető tudnivaló róluk!

Somkuti Gabriella (1929) nyugalmába vonulásáig az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője volt, ismert könyvtártörténész, a nemzeti könyvtár történetjének monográfusa. Több verses kötet szerzője.

Aknay Tibor (1944) nyugdíjazásáig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kőbányai könyvtárában a képzőművészeti gyűjtemény gondozója volt. Prózairóként és fotóművészként is számon tartandó.

Nóvé Béla (1956), a régi KMK, a mai Könyvtári Intézet munkatársaként az Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó folyóirat szerkesztője volt az 1980-as évek második felében. Történész, tanulmány- és esszéíró, dokumentumfilmes.

RÉGI ELSZÁNÁS – MAI REZIGNÁCIÓ

Bevezetés Somkuti Gabriella verseihez

Éppen százötven éve írta Babits Mihály *A lírikus epilógjában*: „*a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam*”. E két márványba vésné érdemes sor egyszerre rögzíti a halhatatlanul örök költői ambíciót és a modern líra sajátos természetét. Éppen úgy foglalata a Homéroszig visszavezethető poétikusi szándéknak, mint a legmaibb verselői törekvéseknek. Hiszen a XX–XXI. század költői csaknem valamennyien a világról és a világhoz akartak szólni, de magukon túl nemigen jutottak. És bármily paradoxon, nincs ebben semmi ellentmondás, mert az igazán nagy lírikusok képesek voltak önarcképükben fölmutatni az univerzumot; egyszemélyes glóbuszuk vetekedett és vetekszik a nagyvilág gondolati és érzelmi kiterjedésével, sokarcúságával. Éppen így van ez Somkuti Gabriella költészetével is; eddig megjelent három verseskötete és most ez a negyedik ugyanarról a költői szándékról és megvalósulásáról tanúskodik: versbe szöni a határtalan világot, miközben minden sora, összes darabja ugyanarról szól: a költőről önmagáról. Ahogyan a tenyér vonalaiból kirajzolódik a sors útja, ahogy az arc ráncsaiban összefut az átélt múlt, ahogy egy önkéntelen mozdulatban, gesztusban vagy mimikában megmoccan a lélek egésze, úgy van benne Somkuti Gabriella – olykor minimal artra emlékeztető, eszköztelen – verseiben a teljes lét ábrázolásának vágya és lehetősége.

Ennek megfelelően a versek gondolati dimenziói sokfelé kiterjednek. Miközben a kis kötet darabjai – a mondottak szerint – egyöntetűen a költői lélek szavát visszahangozzák, aközben ott szól, sikít vagy suttog maga az európai történelem, a magyar kultúrhistoria, a kollektív múlt- és nemzettudat, az örök emberi értékek sora, a jó erkölcs és a kifinomult ízlés, az istenkeresés elszántsága, a művészetek ámulata, netán az idő múlásának metafizikai problémája. A verstémák és tárgyi motívumok sokféleségét és a versek többszólamúságát azonban összefűzi, mi több, beboltozza az érzelmi állandóság: az örökös hiányérzet, a gyakori csalódottság, a folytonos többre és jobbra vágyás, a jelenért vállalt felelősség és a jövőért érzett aggodalom.

Somkuti Gabriella soktémájú és változatos hangú költő, de minden darabjából árad a féltés, olykor a szorongás, máskor az elszántság attitűdje. Vagy együtt valamennyi: „*ki minden poklon át, / magához szorítva meg tudta védeni / egyetlen élete / vállalt igazát*” (*Vallomás*).

Legerősebb lelki motívuma és ihletője bizonyosan a „szépen élni” vágya, illetve ennek a lehetetlensége miatt érzett fájdalma, borúja. De ez a fájdalom számos versalakzatban, beszédmódban, hangzásban ölt testet: szenttelen szabad versben (*Látogatás*), aforisztikus tömörségű, csattanós darabban (*Sorsvonal*), impresszionista leírásban (*Falusi reggel; Elhagyott szoba*), elégiában (*Feledés; A tudás útja; Eltávozás*), egyetlen életmozzanat ihlette élményversben (*Volt ezer ölelés*), „költőtietlen” témák versbe foglalásában (*Az írás története, Internet*), az élet dichotómiáinak feleseltetésében (*Távozóban; Relativitás*). Ugyancsak fontos jel-

lemzője e daraboknak az emlékezés attitűdje. A költő rendre visszanéz a múltjába, de nem annyira nosztalgiával, mint inkább a mára összegződött tapasztalatok és tanulságok birtokában, mintegy az utólagos értelmezés szándékával. A jelenben tudatosítja a múltat, mai tudása magyarázza az egykori álmok szétfoszlását.

A Somkuti-verseknek ugyancsak közös vonása, e költészet konstans jellemzője és erőssége a nyelvi dinamika, a rímekkel erősített ritmusosság. Még a lágyabb futású, elégikusabb lejtésű, halkabb hangú költeményekben is ott lüktet az ütem ereje, az a hullámzás, amelynek hátán kifejlik a mondandó, amely szinte átringatja vagy éppen átdobolja az olvasó tudatába a költő üzenetét.

Remek szófordulataiban, hatásos szintagmáiban és kerek mondataiban lehetetlen nem érzékelni a ritmika meghatározó szerepét, versszervező és szövegformáló erejét, például így: „*lemosott agyakra mások írnak jövőt, / akiknek csak az izmod kell, / az utolsó csepp erőd*” vagy ekképpen: „*lépteid alatt én voltam az út / s mit elhagyni vágytál / elkísért a múlt*”, esetleg így: „*A szenvedés lehullt rólam, / de a reménybe belehaltam*”. A költői nyelvnek ez az egyszerre karakteres és fegyelmezett ütemessége azért is külön kiemelendő érték, mert mindez az elégikus hangzáson belül, az ellágyuló, elhalkuló lejtés keretében mutatkozik meg.

Somkuti Gabriella költészetének egyik alapvető vonása, hogy a visszafogottság, az eszköztelenség és a pasztell tónusok mellett is szövegei mélyén ott lüktet, sőt dörömböl az erő, az ütem, vagyis a tudatosan visszafojtott, a civilizáltan kordában tartott indulat. Talán ez a vonása magyarázza, hogy a költő miért él nagyon takarékosan olyan hagyományos poétikai eszközökkel, mint a metafora, a metonímia, a szinesztézia, az oximoron, a hasonlat, a megszemélyesítés, az alliteráció, a refrén stb. Nem, nem alkalmaz költői rafinériákat, bonyolult szóképeket, allegóriákat. Őt a mindenséget versbe foglalni kívánó, a teljességet magához ölelni akaró, a mindent kimondani szándékozó lírikusi ambíció hajtja, de mivel ez a vágya, ez az álma nem teljesülhet, hát lemondó hangon, elégikus fájdalommal, ám hatalmas belső meggyőződéssel, mélyen átélt és eltökélt szándékkal mondja a magáét. Ha röviden össze kellene foglalnom e költészet mondandóját, lényegét, alapszólamát, akkor azt mondhatnám: Somkuti Gabriella versvilága a rég volt vágyak, az erős elszánások és a be nem teljesülés, a csalódás lírája. Reznált vallomások sora, anélkül azonban, hogy a hajdani álmokat megmosolyogtató illúzióknak tekintené.

A régebbi és újabb versek mindegyike, e kötet darabjainak együttese a világgal elszántan szembenéző, a világ gondjaival bátran birokra kelő, ám magányosan vívódó, küzdő ember gondolatait és érzelmeit, elszánásait és lemondásait örökíti meg. Mégpedig úgy, hogy a versek mélyén ott dübörög az akarat, a felszínén meg halkán vagy éppen elhalkulón szól a rezignáció. Somkuti Gabriella mégsem szenvedő – és főleg nem szenvedő – költő, de igenis küszködő, vívódó, aggódó, szorongó lírikus alkat, aki hiányait, szertefoszlott álmait, hajdani elszánásait ugyan gyakran elsiratja, de terveit, ambícióit mégsem adja föl. Munkáiban valami érdekes egyensúlyba kerül az akarat és a lemondás, az egykor volt erős szándék és a mai bölcs belátás. Vagyis e versei során végigjárta olvasóival az ambiciózus ifjúság nagy terveivel kezdődő és a köznapi eredményekkel, apró örömmel is elégedett, a rezignált jelenkorig végigjárható életutat. Ilyenformán a Mindennapok lépcsőfokain az érző, a tehetetlensége dacára magát meg nem adó lélek versbe szőtt önkifejezése, a költő legbensőségesebb életvallomása.

(Somkuti Gabriella: Mindennapok lépcsőfokain. Versek. Budapest, a szerző kiadása. 2013. 56 p.)

„MINDENKINEK VAN EGY TÖRTÉNETE”

Aknay Tibor kisprózái

Egyáltalán nem számít kivételesnek, ha egy író vagy költő rajzol és fest (Petőfitől és Nagy Lászlótól Tandori Dezsőig sok-sok példát tudnánk sorolni), mint ahogy az sem rendkívüli, ha valamely képzőművészeti ág művelője kipróbálja magát az irodalomban és prózát, verset, esszét ír. Nos, az utóbbi csoportba tartozik Aknay Tibor fotográfus, akinek számos kiállításon csodálhatták meg a látogatók remek felvételeit. Most, immár túl a hatvanon, jutott el oda, hogy mindazt, amit a évtizedeken át a fényképezőgép lenszérével és érzékeny lelkében-émlékezetében rögzített, azt le is írja, novellákká formálja. Mindazonáltal – mondhatjuk, szerencsére – *A galamb szárnyverése* című novella kötet nem pusztán egy képekben látó, képeket alkotó szerző impresszióinak gyűjteménye – nagyon is epikus természetű alkotások foglalata. Aknay Tibor csak egy-egy pillanatra, egy-egy mondat vagy rövid bekezdés erejéig enged a látvány-leírás csábításának, de ezek a leírások is inkább finom impresszióként, az árnyalatokra, részletekre ügyelő érzékeny prózairó technikájára vallanak, és mindenkor a szereplők benső tartalmainak megjelenítését szolgálják. Aknay novelláinak cselekménye ugyanis nagyobb részt az emberi bensőben játszódik. Kise olyanok ezek az írások, mint az ókori drámák: mire a szereplő megjelenik a színen, a sorsát meghatározó események már megtörténtek vele, a jelen időben már csak rezonál, reflektál a múltjára vagy éppen a többi szereplő múltjára, és kíváltképp próbálja értelmezni a múltból következő jelent.

Mindjárt a kötet első darabja (*Stációk*), a tizenhárom részből álló halk, szomorúság, melankolikus etűdsorozat jól mutatja a szerző rendkívüli érzékenységet, látásának kifinomultságát és ábrázolásmódjának kidolgozottságát.

Ilyen mondatokkal lep meg bennünket a szerző: „*Erdőben. A férfi és a gyermek, aki lehet a fia, de akár önmaga is, de ez most lényegtelen*”. Elmosódó kontúrok, lehetetlen könnyedséggel fölvezelt alakok, derengő táj, átjárható idődimenziók, ködös-borongós hangulatú képsorok, misztikumba hajló impresszióinak sokaságából áll össze a *Stációk*. Nem csak a táj, a környezet, az alakok is ilyen légiesek: „*féhér ruhás alak, mintha fényből lenne, egyszerre valóságos és áttetsző*” – írja Aknay Tibor ebben az írásában. Miként a kötet néhány további darabjában is, ebben a prózájában a felnőtt-gyermek viszonyt olyan szokatlan kontextusban, légiessé kifinomult technikával ábrázolja, amely lehetővé teszi ennek a viszornak, kapcsolatrendszernek valami új, a megszokottól nagyon eltérő dimenzióba helyezését. Úgy ír a felnőtt-gyermek viszornról, ahogy az a köznapokban szinte sohasem mutatkozik meg. Nála olyan a generációk közötti kapcsolat, mint egy szép emlék, egy lélekemelő álom vagy épp a termékeny fantázia játéka. Leginkább mint a mese.

Hogy egészen pontosabban értsük, illetve körülírjuk Aknay prózáját, egy-egy darabjának bemutatásakor érdemes előzményekre, példákra, irodalmi mintákra hivatkozni. Így jár el a recenzens, amikor azt állítja, hogy a *Találkozás* erősen em-

lékeztet Bodor Ádám prózavilágára és beszédmódjára, konkrétan a *Milyen is egy hágó?* című novellájára. Aknay hőse, a vándor, aki nemcsak az élet lényegét keresi, kergeti folytonos útján, hanem önmagát is. „*Igazából sosem tudta eldönteni, hogyan kellene élnie. Érezte, nem múlhat el nyomtalanul az a számon kérhető pár évtized, amit az ember életének hívnak. Ezért gyalogolt nap-nap után, hol kisebb, hol nagyobb távolságokat hasítva ki a végtelenből. (...) Ráérős, kissé nyújtott léptekkel haladt, mint akinek nem az idő, hanem a megtett út a fontos*”. Ez a bodor-ádámos hegyvidéken játszódó, kissé vizionárius darab leginkább egy melankolikus hangulatú misztikus filmre emlékezteti olvasóját, miközben a novellának elbeszélhető cselekménye is van. Bende Gábor író és fotográfus, az országutak vándora 2008-ban találkozik a száztíz évvel azelőtti múltból, 1898-ból felbukkant Csillag Erzsikével, a fiatal tanítónővel. A valószerűtlen, sem a múlthoz, sem a jelenhez nem igazán kötődő nőalak szinte csak káprázat, mégis nagy hatással van a vándorra. Az író kérdése pedig az, hogy a rejtélyes tünemény vajon közelebb viszi-e hőst az élet értelmének, önmaga lényegének megértéséhez, vagy éppen összezavarja, eltávolítja őt vándorlása végső céljától. Végül is – érti meg az olvasó – az élet titkainak sokasága, az idő múlása, az ember megannyi változása csupa kiismerhetetlen rejtély. Lehet, hogy nincs is értelme az élet értelmének és önmagunk lényege keresésének? Lehet, hogy valóban nem fontos semmi más, csak a megtett út? És az út során szerzett sok-sok élmény? Talán nincs is más fontos dolog a rövidre szabott emberi életben, mint a szép pillanatok megőrzése és fölidézése?

Az *Osztálytársak* olvastán óhatatlanul Márai Sándor regénye, *A gyertyák csonkig égnek* jut az olvasó eszébe. Az évtizedek óta egymástól nagyon messze élő, hajdani gimnáziumi osztálytársak, a mai idős emberek végre megpróbálják tisztázni közös múltjuk sötét foltját, ugyanis egyikük besúgóként jelentett a másikkal. Két korosodó férfi, két hajdani jó barát néz szembe a múlttal és próbálnak közösen föloldozást találni. Csak hogy a soha ki nem beszélt, leplezett múlt olyan súlyos, olyan mocskos, annyira bepiszkolt mindent, hogy nincs, nem lehet igazi föloldozás, nincs sem feledés, sem lelki földolgozás. És az író ismét zavarba ejtő kérdésfeltevésre inspirálja olvasóját. Melyikük bűnhődött súlyosabban? A besúgó, aki néhány évet börtönben töltött, de mindig egyenes derékkal, tiszta lelkiismerettel élt, vagy a besúgó, aki évtizedeken át hurcolta megvallatlan árulása terhét? És a végén csakugyan nincs föloldozás. Akit elárultak, nem tud igazán megbocsátani, hiszen a legjobb, bizalmába fogadott barátja árulta el, és legszebb, ifjúi éveit töltötte rács mögött. Aki bűnös volt, annak sem lett könnyebb a lelke, hiszen nem nyert bűnbocsánatot.

A kötetnek címet adó darab, *A galamb szárnyverése* című novella mondandója szintén egy találkozás alaphelyzetéből bomlik ki. Itt is megfigyelhető – miként az előző darabnál is – Aknay dramaturgiája: a bonyodalmat elindító események már megtörténtek a novella jelenidejéhez viszonyítva; most „csupán” a véletlenszerűen egymás mellé sodródott, a vonatfülkében együtt utazó két nő megvallja egymásnak mélyen őrzött titkát. A fiatal egyetemista lány elbeszéli, hogy egy házibuli alkalmával kisorsolták, ki kivel fekszik le, így maradt állapotos; az idős asszony pedig fölidézi a háborús éveket, amikor szovjet katonák erőszakolták meg, ő pedig így maradt terhes. Egyikük felelőtlenül szórakozott, a másik életébe kerülő, igazi antik sorstragédiákba illő drámát élt át 1945-ben. Mégis van közös nevező, mégis van és lehet megértés közöttük: az asszonysors kiszámíthatatlansága. „... *magának nem ítéletre, hanem megértésre van szüksége*” – mondja Rózsika néni meg-

bocsájtón Esztinek, a fiatal lánynak. Ő, az áldozat érti meg a felelőtlen, a sorssal, emberi (gyermeki) élettel szinte csak játszadozó egyetemistát.

Múlt és jelen, szabadosság és történelem diktálta sorskényszer kerül egymással szembe egy vonatutazás során a két nő személyében. És a tanulság? Mint az Aknay-novellák többségében, iskolásan megfogalmazható mondanivaló ezúttal sincs vagy legalább is bizonytalan. Hiszen történelem, sors, felelősségtudat ide vagy oda, a közös bennük – és bennünk –, hogy „*mindenkinek van egy története*”. Egy rejtegetett, kibeszélésre, megvallásra váró története minden olvasónak van.

A *Ruth könyve* és az *Ilhana* – miként az előző darab – szintúgy két-két ember drámája, csak éppen színe és fonákja egymásnak. Az előbbiben egy házaspár búcsúzik közösen az élettől, a feleség önként követi a halálba a férjét; az utóbbiban pedig ismét a generációk találkozásából bomlik ki lassan és visszafelé haladva a történet, ahogyan az Aknay Tibor-féle dramaturgia diktálja. Az is közös ebben a két novellában, hogy az embertelen XX. századi történelem szabja meg a szereplők sorsát. Az előbbiben a németek megszállta Magyarországon folyó zsidóüldözés a sorsdráma történelmi kerete és a végkifejlet eredője, az utóbbiban a '90-es évek elejének délszláv háborúja. Csakhogy amíg a *Ruth könyvében* az egy test, egy lélek házaspár elbúcsúzik az élettől, és a közös halált választja, addig a boszniai Ilhana, a háború elől Budapestre menekült vak lány, aki utcai zenélésből tartja fenn magát, egy új élet perspektíváját kapja a szemben levő házban lakó idős embertől, akit nagyapjává fogad, az öreg pedig a lányt unokájává.

Aknay Tibor az ellenkező irányú sorsutak alakulásáról, lehetőségeiről, ellentmondásairól árul el nagyon sokat ebben a két rövid prózában. A *Ruth könyve* egy tartalmas, gazdag közös út tragikus vége, az *Ilhana* a nem kevésbé tragikus életék immár reményre is okot adó összetalálkozása. És a tanulság? Most is csak ugyanaz, ami rendszerint tanulságképpen levonható: „*mindenkinek van egy története*”. Nincsenek megszabott, kiszámítható sorsutak, mert minden élettörténetben milliányi egyedi motívum kavarg. Ahogyan *A töröttorrú* hajléktalan, kiszolgáltatott hőse is egyetlen nap alatt megtapasztalja az elvetemült gonoszságot és az önzetlen jóságot. De bármit is tapasztal, a sors – ahogyan a görög drámákban – kijelölt úton halad, csak éppen az alanyának nincs fogalma erről a kijelöltségről, végzetes meghatározottságról. Ő csupán a pillanatnyi változások kiszámíthatatlan forgatagaként éli meg a saját életét, a „*mindenkinek van egy története*” tudatát. Elrendeltség, predesztináció, illetve véletlen és kiszámíthatatlanság dialektikája, nos, az Aknay-prózák egyik meghatározó motívuma.

Ha mindenképp valami – irodalmi szempontból – érvényes, fontos tanulságot le kell vonnunk Aknay Tibor *A galamb szárnyverése* című novelláskötetéből, illetve a szerző e kötet alapján elemezhető prózájáról, akkor azt mondhatjuk, hogy a múltban eleve elrendelt, de a jelenben nagyon is esetlegesként átélt sorsról árul el sokat a szerző. Csaknem minden írása impresszionista vallomás arról, hogy a kezdettől a világ végezetéig tartó emberlétünk néhány évtizedes földi szakaszában próbáljuk ugyan kiismerni magunkat, küldetésünket, sorsunk természetét, de vajmi kevés eredménnyel. De hát a vándorlásban – ahogyan Aknay Tibortól tudjuk – nem a cél, hanem a megtett út a lényeg.

(Aknay Tibor: *A galamb szárnyverése*. Elbeszélések. Budapest, a szerző magánkiadása, 2012. 144 p.)

EGY TRAGIKUS ALAK PORTRÉMOZAIKJA

Nóvé Béla „leletmentő” életrajza

Legsűrűbben elhangzó közhelyeink közé tartozik az a vélekedés, miszerint a magyar múlt teli van olyan nagy jelentőségű alakokkal, akiknek megannyi érdeme, így tehát emberi arcuk, személyiségük is feledésbe merült. Az emlékezés tünékenységének e rémes gondolata jutott eszembe azonnal, amikor kézbe vettem Nóvé Béla *Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe* című és alcímű könyvét. Ki volt Pásint Ödön? – kérdeztem magamtól, miután számomra is teljesen ismeretlen volt a neve. Fölötöttem a Magyar Életrajzi Lexikont, de hiába kerestem benne, azután beírtam a számítógépbe, a Google keresőjébe a nevét, ám csupán Nóvé Béla szóban forgó, újonnan megjelent könyve kapcsán bukkant föl. – Íme, hát egy elfeledett történelmi alak a múlt századból, akit a rövid emlékezet vagy a közöny, netán a szándékos feledtetés a homályba lökött és otthagyt – morfondíroztam. Azután nekiláttam a róla szóló könyvet elolvasni, és nem csupán megtudtam, ki is volt ez a tipikusan XX. századi sorssal sújtott ember, de egy lebilincselően izgalmas olvasmány élményével is gazdagodtam.

Pásint Ödön (1900–1950) rövid élete csakugyan magában hordja a múlt század magyar történelmének megannyi „egyénre leosztott” keservét; életútja az egyes ember sorsában hordozza mindazt, ami nemzedékével megtörténhetett: két világháborút, forradalmat és ellenforradalmat, rendszer- és határváltozásokat, ki- és áttelepítéseket, magasságot és mélységet, kariert és szenvedést, sikert és megaláztatást.

Ráadásul hősünk magánélete – éppen születése és halála – is rejtélyekkel teli. Hivatalosan Pásint Mihály unitárius lelkész házasságon kívül született gyermeke volt, ám „a mindentudó szóbeszéd” szerint az Erdélyben sűrűn megforduló Bethlen István – a későbbi miniszterelnök – volt igazi apja, aki egy erdélyi kiruccanása alkalmával ismerkedett meg Rozsda Anna „unitárius hajadonnal”, a szépséges torockószentgyörgyi bábával. Rövid föllángolásuk gyümölcseként született meg Ödön, akit három évvel később a budapesti Nagy Ignác utcai unitárius templomban kereszteltek meg – éppenséggel Pásint Mihály és Rozsda Anna egyházi házasságkötésének napján... A kortársak között elterjedt pletyka volt Pásint Ödön származásának „titka”, amit megerősített a fiú föltűnő hasonlósága Bethlen Istvánnal, és kivált az a tény, hogy a miniszterelnök szó szerint atyai barátságával és támogatásával tüntette ki az ifjút, aki fiatalon a miniszterelnök bizalmasa, titkára lett. Nemkülönb rejtély övezi halálát is. Pásint Ödön, aki a II. világháború előtt és néhány évig a háború után – az ún. koalíciós kormányok idején – is felelős beosztásokban dolgozott, aki a magyar kisebbségi politika egyik meghatározó alakja, például az 1947. évi párizsi békeszerződés egyik előkészítője, következképpen bizalmas információk tudója volt, bizonyosan útjában állt a magyarországi ÁVH-nak, illetőleg – efféle gyanakvás is fölmerül – a román biztonsági szolgálatnak.

Csak annyi bizonyos, hogy szorongatott helyzetéből nem talált kiutat, és 1950 májusában önkézzel vetett véget életének. Mindezek az „érdekességek” azonban vajmi keveset árulnak el Pásint Ödön érdemeiről, munkája jelentőségéről, kisebbségmentő hivatásának nagyszerűségéből.

Nóvé Béla részben a nehezen fölkatatott, meglehetősen kevés számú és hiányos dokumentum, részben a szóbeli és írásbeli emlékezések mozaikjaiból rakja össze Pásint Ödön pályaképét. Mindenekelőtt családja hányatott életét mutatja be. Pásint Mihály lelkész az erdélyi unitárius egyház akkori „fekete báránya” volt; hivatalos iratok, feljegyzések tanúskodnak arról, hogy előjáróinak mennyi fejtörést, gondot okozott, kezdve kivagyí magatartásával és sokára „törvényesített” gyermekeivel és végezve bizonyos egyházi adományok elszámolása körüli nehézségekkel.

Ödön tordai és nagyenyedi középiskolai tanulmányai után 1920 nyarának végén vagy őszén települ át a „csonka-országba”, és azonnal beleveti magát a kor diákmozgalmaiba. Az 1920-as években sorra alakulnak a honi egyetemi, ifjúsági, illetve értelmiségi szervezetek: a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a Dávid Ferenc (később Brassai Sámuel) Ifjúsági Egyesület, a Jancsó Benedek Társaság, a Bartha Miklós Társaság, a Magyar Szemle Társaság, a Nemzetpolitikai Társaság és így tovább – és ezek mindegyikének munkájában tevékenyen részt vesz. Műgyetemi hallgatóként rövidesen Elzász-Lotaringiába nyer – ugyancsak máig tisztázatlan körülmények között – tanulmányi ösztöndíjat. Nyilván a maga és családja sorsán túl az itt szerzett tapasztalatok is a kisebbségi problémára irányítják az ifjú figyelmét. Innen, Strasbourg-ból, illetve Párizsból küldi tudósításait a hazai lapoknak, és ezzel kezdetét veszi írói, újságíró munkásságának korszaka, amely 1928-ig tart. Ebben az évben kerül ugyanis a miniszterelnökségre, ahol előbb sajtóreferensként dolgozik, majd rövidesen az atyai támogató, Bethlen István személyi titkára lesz. Karrierje fölívelésének esztendei ezek, amit betetőzni látszik, hogy 1944 márciusában a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntetik ki, Kormányzói Elismerésben is részesül.

Nóvé Béla nem pusztán Pásint Ödön életútjának és hivatali pályafutásának állomásait veszi számba, de tevékeny élete külső (történelmi) motívumait és belső (személyes) késztetéseit is fölrajzolja. Bemutatja, hogy Pásint nemzedékének sorsát és ambícióit alapvetően a trianoni trauma határozta meg. Az elszakadt ország- és nemzetrészek tragédiája okozta fájdalom vértette föl generációját igen erős hivatástudattal, elszánt nemzetszolgáló attitűddel, amely rendszerint egyéni szorgalommal, igyekezettel, a tudásszerzés vágyával párosult, és amelyet jól kiegészített a magukra utaltság révén kialakult talpraesettség, az ifjúsági szervezetekben végzett mozgalmi munka számos tapasztalata, és az a ma már ritka sajátosság, hogy a legkülönbözőbb tevékenységi formákban is kipróbálták magukat ezek a fiatalok, a szépírástól a hivatalnoki munkáig, az egyesületi szervezőmunkától az önkéntességig stb. De bármit is tettek, erős hivatás-, sőt, küldetéstudattal végezték munkájukat. Mindezek mellett Nóvé Béla sorra-rendre ismerteti, milyen fontos feladatokat végzett hőse például az 1930-as évek végén, az „országgyarapítás” idején; minő érdemeket szerzett Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar közigazgatás újrakialakításában az erdélyi kormány megbízott tanácsadójaként; hogyan juttatott – kalandregénybe illő körülmények között – anyagi támogatást a kolozsvári magyar intézményeknek az 1944. augusztus 23-i román kiugrással egy időben; mit tett a kitelepítések idején a magyar szörványokért és csángó betelepülőkért, a szülőföld-

jükről elúzott felvidéki magyarokért, a romániai magyarság vagyontmentéséért vagy éppen az 1947. évi békeszerződés előkészítéséért. És ahogyan az olvasó előrehalad Pásint Ödön élettörténetében és kisebbségmentő munkásságának megismerésében, újra és újra fölteszi a kérdést: – Hogyan maradhatott ki a XX. század történelmi arcképcsarnokából Pásint Ödön portréja? Hogyan maradhatott ki a Magyar Életrajzi Lexikonnak még a rendszerváltozás után megjelent pótkötetéből is? Hogyan borulhatott a feledés homálya e nagyszerű, végül is tragikus sorsú ember emlékére?

Ha választ nem is kapunk rá, a feledés tényét némiképp magyarázza utolsó esztendeinek krónikája. Pásint Ödön 1948-ban, Dinnyés Lajos miniszterelnöksége idején egészségügyi okokra hivatkozva nyugdíjazását kéri. Ahogyan Szálas idejében, úgy Rákosi Mátyás alatt sem volt hajlandó a kiépülő diktatúrát szolgálni. A helyzete ellehetetlenült, ahogy ma mondják: elfogyott iránta a bizalom. Ám még időben önként visszavonult. Hátra levő idejében reményvesztetten, a tehetetlenség frusztrációjában élt. A Trianon utáni évektől egyfolytában oly tevékeny Pásint Ödön megkeseredett, magába forduló ember lett. Helyzetére, lelki állapotára, egyben kesernyés humorára jellemző, hogy több ízben fölkereste egy rádiós ismerőst, és mindig azzal kezdte a beszélgetést: – „*Mondj valami jó hírt, Gyurka – nem baj, ha nem igaz.*”

1948 után következik el rövid életének utolsó – források hiányában ugyancsak bizonytalanul rekonstruálható – korszaka. Nové Béla Pásint öngyilkosságának három lehetséges okát veszi számba. Először is valószínű, hogy az ÁVH zsarolta valamivel, esetleg egy koncepció per előkészítésében voltak vele tervei az államvédelmiseknek. Az is lehet – mert volt rá példa –, hogy az ÁVH átadta volna a román Securitaténak, és Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között végzett munkája okán joggal tarthatott a románok megtorlásától. Végül: Pásint bizonytal tudott Bethlen István 1946-ban, egy moszkvai börtönkórházban bekövetkezett haláláról, és okkal gondolhatott arra, hogy a hajdani miniszterelnök egyik legközelebbi bizalmasára is hasonló sors vár. Egy dolog bizonyos: 1950, május 3-án végzett magával. A szerző így summáz: „*Búcsúigéje: 'Legyen meg a te akaratod!' a tragédia árnyékában némiképp kétértelműen hat, hiszen éppúgy sugallhat végső megnyugvást az isteni akaratban, mint egy kiúttalan életcsapdába szorult férfi kétségbeesett önszabadításának fájó elfogadását*”.

Nové Béla legnagyobb érdeme természetesen az, hogy könyvével eloszlatta a Pásint Ödön alakját beborító homályt, hogy kiemelte a feledés ködéből hőseit. Ugyancsak érdeme, hogy a maga összetettségében rajzolja meg Pásint pályaképét, vagyis fölfesti azt a kort, a XX. század első felének magyar, illetve közép-európai történelmét, amelyben hősének élnie adatott, és külön gondot fordít e hős lelki motívumainak, személyes tulajdonságainak, alkati vonásainak érzéletes ábrázolására. Így aztán nem fukarkodik az érdekes, izgalmas – esetleg rejtélyes – életrajzi adatok elősorolásával. Mesélős stílusban, az olvasót szinte kézen fogva vezeti végig az elmúlt évszázad első ötven évének történetén, illetve hőse életrajzán, az egyéni sors történelmi, politikai körülményeit is megérezkítve. Elemében van, amikor érdekes és izgalmas epizódokat idézhet föl, például Pásint apjának „zűrös” ügyeiről vagy 1944 augusztusi, kolozsvári küldetésének részleteiről. Ám mivel a rendelkezésére álló források ugyancsak hiányosak, a hiátusok ismertetésekor Nové Béla két dolgot tehet: a szóba jöhető egyéb dokumentumok és emlékezések

logikája mentén haladva föltételezéseket fogalmaz meg, vagy egyszerűen beismeri, itt bizony további források előkerülésére, újabb kutatásokra van szükség, egyelőre többet nem mondhat. Mindazonáltal úgy illeszti össze a portré mozaikkockáit, hogy a hiányokkal együtt is teljességigényű kép kerekedik ki Pásint Ödön kisebbségmentő hivatásáról, áldozatos munkásságáról és tragikus véget ért alakjáról.

Sokkal többről van tehát szó, mint amit a szerző könyve alcímében ígér. Nem egyszerűen pályaképet rajzol, de (kisebbség)történeti tablóba helyezi hőse sokoldalúan megrajzolt, a források hiánya ellenére is árnyalatosan megformált portréját.

(Nóvé Béla: Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe. Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2012. 244 p.)

Mezey László Miklós